KUR'AN-I KERİM'DE NESH VE NESHE DELİL GÖSTERİLEN VE MENSUH ADDEDİLEN AYETLERİN MANA YÖNÜNDEN YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLİP DEĞERLENDİRİLMELERİ

Prof. Dr. M. Zeki Duman
Erc.Üniv.İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

GRİŞ

Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehanî (ö. 323 /933), Şatıbî (ö.790/1388), Dihlevî (ö.1176 /1764) gibi tahkik ehli pek çok ilim adamının da dediği gibi, sahabîler ve tabiîler, nesh ve ayet kelimelerini, geçtiği yerlerde lügat manaları içerisinde, bağlamına en uygun manada tanıyor ve değerlendiriyorlardı. Fakat aynı kelimeler, bunlardan sonra gelen ve Halef diğer adıyla Müteahhirun olarak adlandırılan ilim adamları tarafından lügat manalarının haricinde özel ıstılahî /terim manalarında tarif edilip kullanılmaya başlanmışlardır. Bu iki kelimenin lügat manalarında ise, genelde kelimenin terim manasını esas alıyorlardı… Bu yüzden Selef, diğer adıyla Mütekaddimun İlim Adamları ile sonraki âlimler arasında *nesh*

konusunda anlayış farklılığı ortaya çıkmış oldu…

Halef ile Selef arasındaki bu anlayış farklılığı, hiç şüphesiz bu kavramın anlaşılmasındaki ihtilafın başlıca sebebi olmakla kalmamış, Dihlevî'nin de dediği gibi, aynı kavrama kadim müfessirlerle sonraki müfessirler arasındaki bakış farklılığı, bu fennin anlaşılmasındaki güçlüğün de başlıca sebebi olmuştur.1 Tabiidir ki, uygulamalar da ona göre olmuş ve Allah'ın hükümlerinden nice hükümler insanlar tarafından yürürlükten kaldırılmıştır…

Önceki ve sonraki müfessirler arasındaki bu bakış farklılığı ise, bizzat Kur'an'dan ve konunun anlaşılmamasından değil, Şatıbi'nin de belirttiği gibi[2], sahabîlerin nesh ve ayet kelimelerine verdikleri mana ile usul âlimlerinin sonradan verdikleri mananın birbirinden farklı

---

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi e-mail: zdumanrciyes.edu.tr Web: zekiduman.com.

1 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Mısır, 1957, I/.XXXX Şatıbî, *el-Muvafakat* (çev. Mehmet Erdoğan), III/97 vd. (Mustafa Öztürk, Şatıbî'nin Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Öncelikleri Üzerine Bir Çözümleme, İslamiyat, cilt 3, sayı 1, Ocak-Mart, 2000, s.88'den naklen.); ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed İbn İbrahim, *el-Fevzü'l-Kebîr Fî Usuli't-Tefsir* (çev. Mehmet Sofuoğlu), İstanbul, 1980, s.34.

2 Şatıbî, *Muvafakat*., III/97 vd.

olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da gösteriyor ki, tartışılan şekliyle "nesh meselesi" Kur'an'ın bir meselesi değildir!

Anlaşılıyor ki Kur'an'da nesh tartışması, Sahabeden sonra ve ilgili ayetlere verilen manadan zuhur etmiş bir meseledir. Yaklaşık on asırdan beri uzlaşmaz bir tutum içerisinde tartışılmaktadır. Tartışma, eğer bu tarz /minval üzere devam edecek olursa, daha asırlar boyunca bitmeyeceğini, hatta büyütülerek devam edeceğini söylemek kehanet olmasa gerektir… Zira tartışmanın iki tarafındaki ilim adamlarından bir kesimi 'Kur'an'da mensuh ayetler vardır', derken az da olsa, bir kesimi, Hayır! Kur'an'ın kendisi nasihtir; onda mensuh ayet yoktur, olamaz, demektedirler. Tabii ki, bunun haricinde tartışılmakta olan başka görüşler de vardır…

Birinci tezi savunanlara göre, 'Kur'an'da nasih ve mensuh ayetler vardır, hatta olması gereklidir. Çünkü zaman ve mekânın değişmesine paralel olarak ahkâmda da değişikliğin olması tabiidir...' Zira 'bir ihtiyaca binaen konulmuş olan bir hüküm, ihtiyacın ortadan kalkmasıyla yürürlükten kalkabilir...'

İkinci tezi savunanlara göre ise, 'Kur'an'da nesh yoktur, olamaz da... Çünkü ister 'teşrîde tedricilik maksadıyla...' denilsin, ister kolaylaştırma, ister ihtiyaç... böyle bir husus, haşâ!... Hem Allah için bir nakîse sayılır, hem de Kur'an'ın i'cazına ve evrensel niteliğine aykırı düşer...

Görülüyor ki bu tartışma, tamamen Kur'an'ın dışında, Peygamber'in söylemediği, sahabenin tanımadığı bir anlamda, Halef'in görüşlerine dayalı olarak ve 'var' ile 'yok'un tartışmasıdır...

Oysa Kur'an'ın kavramları ve meseleleri, öncelikle dil ve Kur'an bütünlükleri içerisinde anlaşılıp halledilmeye çalışılmalıdır. Sonra Hz. Peygamber, sonra da Sahabenin ve Tabiînin açıklamalarıyla… Oysa bu tartışmada, tarihi arka plan da dâhil, dil, Kur'an bütünlüğü, Peygamber, Sahabe ve Tabiîn tamamen devre dışı bırakılmakta; sadece Müteahhirunun ilgili ayetler hakkındaki ındî görüşleri, nakledilen sıhhati meşkûk, aynı zamanda birbiriyle çelişkili rivayetler ve görüşler çerçevesinde yapılmaktadır. Hem de 'var' ile 'yok'un tartışması… Malumdur ki, 'var' ile 'yok'un ortası

yoktur, dolayısıyla bu iki zıt görüşün uzlaşmaları da mümkün değildir. Nitekim bugüne kadar taraflar arasında bir uzlaşmanın görülmeyişi de bunu ispat etmektedir.

Kanaatimizce tartışma yanlış zeminde yapılmaktadır… "İğne, ancak kaybedildiği yerde aranırsa bulunur…" Fıkrayı biliyorsunuz…[3] Ne kadar aydınlık olursa olsun, kaybedilmediği yerde aramakla iğne bulunmaz… İğne ancak kaybedildiği yerde aranırsa bulunur…

Kur'an'ın kavramları, Kur'an ilimleri ve Kur'an'a ait meseleler öncelikle dil ve Kur'an bütünlüğü içerisinde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Tefsir İlminin teriminolojisi de bunlara dayandırılmalı; en azından bu iki esasa aykırı olmamalıdır… Kur'an'ı anlama hususunda takip edilecek yol, yöntem ve ilkeler de öncelikle bu iki kaynaktan tespit edilmelidir. Eğer ihtiyaç duyulursa ki, elbette duyulacaktır, o takdirde

---

3 Nakledildiğine göre bir gün Nasreddin Hoca evinin önünde eğilmiş yerde bir şeyler arıyor. Oradan geçmekte olan komşusu: Ne arıyorsun? Hoca demiş. Hoca: İğneyi kaybettim, onu arıyorum, cevabını vermiş. Komşusu: İğneyi nerede düşürdün? Hoca: Evin içinde, düşürdüm. Komşusu: Peki, neden orada aramıyorsun da, dışarıda arıyorsun? Hoca: Burası daha aydınlık da onun için, cevabını vermiş.

diğer kaynaklara, kavrayış sahibi ilim adamlarının görüşlerine başvurulmalıdır.

Sözgelimi herhangi bir terimle ilgili kelimeler Kur'an'da kaç defa, hangi bağlamlarda ve hangi manalarda kullanıldığı, yerinde tespit edilmeden; salt, görüş sahiplerinin verdikleri bilgilerle ayetlere mana verilemeyeceği gibi, bu bilgilere dayandırılmadan Kur'an veya Tefsir Teriminolojisi de oluşturulamaz… Evet, gelenekler korunmalı, ama zaman zaman yeniden ve eleştirel açıdan gözden geçirmeler de ihmal edilmemelidir. Zira dil, canlı bir organizma gibidir… zamanla yıpranabilmektedir, hatta anlam kaymaları olabildiği gibi, farklı içerikler ve farklı kapsamlar bile kazandıkları tartışılmaz bir gerçektir…

Biz, yukarıda serdettiğimiz argümanlara /gerekçelere istinaden tebliğimize önce, *tefsir, te'vil anlayışımızı,* tefsir çalışmamız esnasında bizzat Kur'an'dan elde edip Tefsirimizde uyguladığımız ve burada da uygulayacağımız *Tefsirde Temel İlkeleri,* sonra *ayet,* ve *nesh* kavramlarını dil ve Kur'an bütünlüğü içerisinde açıklayarak başlamak istiyoruz. Daha sonra da asıl konuya, "Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh

Addedilen Ayetlerle İlgili Anlayışa Eleştirel yaklaşımımızı arz edeceğiz. .

Denilir ki, "Vusülsüzlüğümüz usülsüzlüğümüzdendir." Biz önce tefsir, diğer bir ifade ile Kur'an'ı anlama yöntemimizi, yaklaşımımızı ve ilkelerimizi belirlemek, onları özlü bir biçimde açıklamak, sonra da konu ile ilgili ayetlere verilen manaları yeniden gözden geçirip anlayışımızı değerli okuyucularımızla paylaşmak istiyoruz.

YÖNTEM TEFSİR VE TE'VİL'DİR

Ayetlerin lafzındaki mana ve maksadı anlamada başlangıçtan beri uygulanan metod /yöntem tefsir ve te'vil yöntemleridir. Bizim de tefsirdeki yöntemimiz bu olacaktır. İşi bu iki kavramı açıklayarak başlamak istiyoruz.1.Tefsir ve Te'vil Kavramları

1.1.Tefsir Kavramı

1.1.1. Lügatta "tefsir", 'fsr' kökünden olup açmak, açığa çıkarmak, açıklamak; şerh etmek, beyan etmek; üzeri kapalı olanı açmak, üzerindeki örtüyü kaldırmak; müşkil olan

lafızdan murat edilen manayı açıklamak[4] gibi manalara gelmektedir.[5]

1.1.2. Istılâhî anlamda ise tefsir, Kur'an'ın lafzını Arap Dili ve Belağatı açısından tahlil/irab edip murat edilen manayı tespit ve beyan etmektir." Buna kısaca: "Şerhu'l-lafz ve beyanü'l-ma'na" demek de mümkündür. Yani ayetleri lafız yönünden tahlil edip ortaya çıkan makul manayı izah etmektir.[6]

---

4 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, Lisanu'l-Arab, Beyrut, 1990, 'FSR' mad.

5 Tefsir kavramı Kur'an'da, kelimenin lügat manası itibariyle açıklamak ve kast edilen manayı ortaya koymak anlamında sadece bir ayette ve tek bir defa geçmektedir: *"İnkâr edenler sana hiçbir temsil getirmezler ki, biz de hemen ardından sana gerçeği ve en güzel açıklamayı (tefsîr) getirmiş olmayalım."* (Furkan, 25/33)

6 "Ayetin metnini şerh" ile kastımızın açılımı şöyledir: Müfessir, ayetin müfret ya da terkip hâlindeki lafızlarını teker teker ele alır; her birini Arap Dili ve Edebiyatı açısından, yani Sarf, Nahiv, Belağat; Bediî, Beyân, Meânî ile ilgili yönlerden tahlil edip metni çözümler. Misal;إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (Fecr, 89/14) ayetinde: إِنَّ Huruf-ı Müşebbehe bil-fi'ldir, tahkik içindir, ismini nasp haberini ref' eder; رَبَّ Muzaf ve إِنَّ 'nin ismidir, lafzen mansuptur, ك muzafun ileyhtir, zamirdir, lafzen mebni mahallen mecrurdur; لَبِالْمِرْصَادِ ise şibih cümle olarak إِنَّ'nin haberidir. ب harf-i cerdir, müteallakı umum manalı fiillerden ve fail durumundaki كَائِنٌ 'dir. مِرْصَاد , رَصَدَ \ يَرْصُدُ \ رَصْدًا fiilinden ism-i mekândır. Başındaki ل ise, te'kîd içindir der ve bu tahlile göre ortaya çıkan şudur: "Hiç şüphesiz senin Rabb'in gözetleme yerindedir…"

"Murat edilen manayı izah"ın anlamına gelince. Ayetin lafzını tam ve kusursuz bir tahlilden sonra ortaya çıkan literal anlam şudur: "Kuşkusuz senin Rabb'in gözetleme yerindedir," "Kuşkusuz senin Rabb'in rasathânededir" veya "Kuşkusuz senin Rabb'in gözetlemektedir." Bu, ayetin lafzına göre ortaya çıkan, yani ayetin söylediği manadır ve mutlaka izaha ihtiyacı vardır. Çünkü Allah zaman ve mekândan münezzehtir... İzahı ise şöyledir: 'Ey mükellef kişi! Sen, sürekli olarak Rabb'inin gözetimi altında

Tefsir geleneğine göre, metinde murat edilen mana, lafzın vaz'î manasıyla bir biçimde ilgili olmak şartıyla ya lügavî ya şer'î veya örfî olabilir; lügavî mana ise, ya hakikî ya mecazî ya temsilî veya sembolik bir manadır.[7] Beyana konu olan da burasıdır…

1. 2. Te'vil Kavramı

1.2.1. lügatta_*Te'vil*, dönmek, rücu etmek anlamına gelen 'EVL' kökünden *tef'ıl* kalıbında mastardır; bir şeyi döndürmek, asıl olana rücu ettirmek; inceden inceye düşünüp, takdir edip değerlendirmek… gibi manalara gelmektedir.[8]

---

bulunuyorsun; O seni sürekli gözetlemektedir; yaptığın hiç bir şey Rabb'inin gözünden kaçmamaktadır; söz, iş ve davranışlarına dikkat etmelisin; senin bütün yaptıkların değerlendirilmek üzere kayda geçirilmektedir; "Hesap gününde" sorgulanacak ve layık olduğun karşılığı; mükâfat ya da cezanı göreceksin!'

7 Bkz. Kâfiyecî, Muyiddin Ebu Abdillah Muhammed b. Süleyman (v. 879/1474), *Kitabu't-Taysir fî Kavâ'ıdi İlmi't-Tefsir*, (Tahkik ve tercüme: İsmail Cerrahoğlu) Ankara, 1989, s. 4, 5.

8 İbn Manzur, Lisan, 'EVL' mad. Te'vîl kavramı Kuran'da, lügat manaları itibariyle on beş ayette, toplam on yedi defa açıkça ve bir defa da kapalı olarak şu manalarda kullanılmıştır: 1. İhbarî olsun, inşaî olsun, bir söz ile söylenenin kendisi/muhkem ayetlerde kast edilen mana, 2. 'Müteşâbihât'ın bir inanca ya da tavizsiz bir önyargıya dayalı olan kasıtlı yorumu, 3. 'Müteşâbihat'taki hakikatler ve/veya onların gerçek mahiyetleri (İlk üç madde için bkz. Âl-i İmran, 3/7), 4. Bir işin veya bir olayın ya da bir durumun akıbeti, varacağı yahut varması arzu edilen sonucu (Bkz. Nisa, 4/54; İsra, 17/35), 5. Yaşanmış ya da yaşanmakta olan bir olayın iç yüzü, hikmeti (Kehf, 18/78; Yusuf, 12/82), 6. Sakındırılan azabın vukuu, haberin gerçekleşmesi (A'raf, 7/52-53¸ Yunus, 10/39), 7. Rüyada görülen şey ne ise, o görülene muvafık te'vil/yorum (Yusuf, 12/6, 21, 35, 37,44, 45,100, 101).

1.2.2. Istılahta *te'vil* ise, mutlaka tam ve kusursuz bir tefsir faaliyetinden sonra gelen ve devam eden anlama sürecidir. Ayetin lafzî tahlilinden sonra ortaya çıkan zahir manayı, -usül bilgilerine uygun, makul, güçlü ve sağlıklı karinelerle desteklenmiş olmak şartıyla – kelimenin muhtemel manalarından en uygun bir manaya çevirmektir.

Eğer uygulanan Tefsir Yöntemi ile ayette kast edilen mana tam bir vukufiyetle açık ve net olarak tespit edilmişse, artık o ayet te'vil edilemez. Çünkü teknik açıdan yapılan tefsirle maksat hâsıl olmuştur. Allah'ın o ayette söylediği ve söylemek istediği mana açık ve net olarak anlaşılmıştır. Ayetin metin içi ve metin dışı bağlamları da o manayı destekliyor ve bilhassa başka mana vermeye de müsaade etmiyorsa… Buna rağmen ayet te'vil edilecek olursa, bu girişimin, ayetteki mana ve maksadı aşan bir takım sübjektif yorumlara götüreceği tartışılmayacak kadar açıktır! Buna Kur'an-ı Kerim'den pek çok misal verilebilir. Biz özellikle Kelamcıların müteşabih diyerek te'vil ettikleri 48. Fetih suresinin 10. Ayetini misal vermek istiyoruz:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا / *"Sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir. (Biat esnasında) Allah'ın eli de onların elleri üzerindeydi… Artık kim verdiği sözden dönerse, ancak kendi aleyhine dönmüş olur; kim de Allah ile yapmış olduğu bu sözleşmeyi tam olarak yerine getirirse, Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."*

Bu ayette, söylenen şudur: Ey Habibim, Hudeybiye'de, ağaç altında *"Seninle biat edenler, gerçekte Allah ile biat etmişlerdir, Allah'ın eli de onların elleri üzerinde idi..."* Söylenmek istenen ise, bu biatlaşma, her ne kadar Resulüllah ile yapılmış ve eller onun eli üzerine konularak gerçekleştirilmiş olsa da, gerçekte Allah ile yapılmıştır. Çünkü Allah da bu biatlaşmaya bizzat eli ile iştirak etmiştir… Ayetin sonundaki: *"Kim Allah ile yapmış olduğu bu anlaşmayı tam olarak yerine getirirse…"* cümlesi de bu manayı desteklemektedir.

ResûlullahBurada ayetin tamamı değil, sadece "*yedullah*" kelimesi müteşabihtir. Zira "Allah'ın eli"nin hakikatini bilmemiz mümkün değildir… Ancak bu kelime ayette söylenen veya söylenmek istenen mananın anlaşılmasına mani değil, onun daha açık ve net olarak anlaşılmasına

katkıda bulunmaktadır… Eğer müteşabih olan "yedullah" Allah'ın gücü ve kudreti şeklinde te'vil edilecek olursa, o zaman bütün halinde ayette kast edilen mananın haricinde bir mana verilmiş olacağı muhakkaktır. Mutasavvıfların "İzheb ila fir'avne innehu tağa…" ayetine getirdikleri te'vil[9] de bu kabildendir…

Te'vil, ancak eksiksiz ve hatasız bir tefsir ve anlama sürecinden sonra lafızdan elde edilen mananın, ayette murat edilen mana olmadığı aklî veya naklî karinelerle sabit görüldüğü takdirde devreye girebilir...

Bir ayeti te'vil edebilmek ve lafzındaki racih manayı bağlamına da uygun makul bir manaya çevirebilmek için ikisi yapılan tefsir, ikisi de te'vil hakkında elzem olan şu dört şart, asla göz ardı edilemez:

---

9 " إذهب إلي فرعون إنه طغي " ayetinde, hitap eden Allah, muhatap Hz. Musa ve kardeşi Harun, gönderildikleri Firavun tarihte bilinen kişi, azgınlığı ise ayetlerde açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla ayetin söylediği de söylemek istediği de tefsir yoluyla tam olarak anlaşılmaktadır… Bunu te'vili hakkında İmam Gazalî demiştir ki; "Firavun'a git; muhakkak ki o azıtmıştır." (Tahâ, 20/24) ayetini okuyup da Firavun'dan maksat katı kalptir. O hâlde Allah Tealâ kalplerinize yönelmenizi ve onları düzeltmenizi emrediyor, şeklinde te'vil yanlış bir te'vildir ve merduddur. (Gazalî, İhyâ, I/292)

1. 2. 3. Tefsir'de Aranması Gereken Asgari İki Şart:

1.2.3.1. Yapılan tam ve kusursuz bir lafzî tahlil sonunda ayetin lafzından ortaya çıkan zahir/racih mana, katiyetle murat edilen mana olmamalıdır.

1.2.3.2. Ayetin lafzındaki açık mananın, murat edilen mana olamayacağına dair sağlam aklî veya naklî karineler bulunmalıdır...

Bu hususta verilebilecek en güzel örnek, şu iki ayet-i kerime ve te'villeridir:

/كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ *"Yeryüzündeki her canlı fanîdir /ölümlüdür; ancak celâl ve ikram sahibi Rabb'inin zatı bâkîdir!"* (er-Rahman, 55/26, 27)

... /كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ *Allah'la birlikte başka bir tanrıya dua /ibadet etme! Zira O'nun dışında tanrı yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur; yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Kasas, 28/88) Bu ayetler, aşağıdaki hususlar için de örnektir ve te'villeri aşağıda gelecektir…

1.2.4. Te'vil'de Aranması Gereken Şartlar:

1.2.4.1. Ayete verilecek muhtemel mana, ayetin lügat manalarından hakikî, mecazî, örfî, yani Arapların nazımda veya nesirde bilfiil kullanmış oldukları, değilse Kur'an'da kullanılan bir mana olmalı ve bu mana örnek metinlerle desteklenmelidir.

1.2.4.2. Tercih edilen muhtemel mana, ayetin lafzına, manasına, maksadına, siyak ve sibakına uygun düşmeli ve bütün halinde Kur'an'ın muhtevasına ve dine aykırı olmamalıdır.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılıyor ki, *Tefsir* ve *tevil*, ayetin lafzında murat edilen manayı tespit için kullanılan ve bilhassa ikincisi birincisinden sonra gelen ve ona dayanan iki anlama yöntemidir.

Tefsir'de müfessir, ayetlerin lafzını tahlil edip ortaya çıkan manayı beyan etmeye çalışırken, *te'vil'*de, tefsir yöntemiyle gerçekleştirilen tam ve kusursuz bir lafzî tahlil sonunda açığa çıkan mana üzerindeki anlama faaliyeti zihinsel olarak sürdürülür... Her ikisinde de elde edilen mana, metnin ya lafzından ya da o lafzın delalet ettiği mana ve

maksattan çıkarılmış olmalıdır… Zarf-mazruf ilişkisinde olduğu gibi, ayetin/ayetlerin lafzî delaletleriyle geçerli bir ilişki kurularak elde edilmeyen hiçbir mana, o ayetin ne tefsiri ne de te'vili olabilir…

2. Tefsir ve Te'vil Arasındaki Farklar

İbn Abbas'dan nakledilen bir rivayete göre, "Tefsir ve te'vil aynı manadadır" denilse[10] ve Selef döneminde birbirinin yerine kullanılmış olsa da, kanaatimizce Kur'an'ı anlama yöntemi olarak aynı maksada hizmet etmekle birlikte, bu gün için *Tefsir* ile *te'vil* süreçleri arasında, zikre değer şu iki önemli farktan söz edilebilir:

2.1. İmam Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi, tefsirde kesinlik; yani "Bu lafızdan murat edilen mana budur." denilebilirken, sanki Allah'ı o manaya şâhit kılmak gibi bir durum vardır. *Te'vil* ise, kesin değildir; tefsir edilen metnin bütününden zann-ı gâlip ile elde edilen lafza ve bağlamına en uygun manayı tespitten ibarettir.[11]

2.2. *Tefsir* hem lafız hem mana üzerinde yürütülen bir anlama ve izah yöntemi iken, *te'vil*,

---

10 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arrab*, 'FSR' mad.
11 Bkz. Mâturîdî, Ebu Muhammed b. Muhammed, *Tevilâtu'l-Kuran*, Râşid Efendi Kütüphanesi (Kayseri), No: 47, vr 1b.

mutlaka ayetin dilbilim yönünden lafzî tahlili yapıldıktan sonra gelen, metnin iç ve dış bütünlükleri[12] ve bağlamları da göz önünde bulundurularak lafzın diğer manaları üzerinde yürütülen ikinci bir anlama yöntemidir. Son tahlilde denilebilir ki tefsir, te'vil için gerekli olan alt yapıyı oluşturup tüm bilgileri içeren sağlam bir zemin; te'vil ise, ihtiyaç duyulduğunda yapılan tefsiri mana yönünden maksada ulaştıran mütemmim durumundadır.

Şurasını da belirtmeliyiz ki, herhangi bir ayetin manası lafzıyla sınırlı değildir. Elbette lafzıyla veya manasıyla doğrudan bir irtibat kurulmasa bile, dolaylı olarak ayetle herhangi bir biçimde sağlıklı olarak kurulabilen irtibatlar ve anlayışlar ya özgün ve derin anlayıştır, ya "çağrışım" ya "sufî-işarî delâlet" veya "ilmî-işarî delalet" sayılabilir. Ancak ayetin manasından çıkarılan özgün ve derin anlayışlar hariç, *çağrışım*

---

12 "Metnin İç ve Dış Bütünlükleri"nden kastımızı şöyle açıklayabiliriz: "Her kelime, ancak kendi bağlamında anlam kazanır." ilkesinden hareketle; her ayet de tarihsel bağlamı da dahil ya kendi bütünlüğü içerisinde ya siyak-sibak bütünlüğü/tematik paragraf içerisinde ya pasaj bütünlüğü ya da tarihi arka plan ve sünnet de dahil Kur'an bütünlüğü içerisinde anlam kazanır… Parçacı veya atomize yaklaşım olarak da tabir edilen; ayeti siyak ve sibakından (iç bütünlük) ayırarak veya ayetin bir bölümünü bütününden kopararak mana vermeye kalkışanlar, söz sahibinin söylediğini değil, ancak kendi istedikleri manayı verirler…

ve *işarî delalet*'lerin hiç birisi, ne hüküm yönünden bağlayıcıdır ne de mana yönünden kesinlik ifade ederler. Her üç delalet ile de elde edilen mana için: "Ayet bunu ifade ediyor" veya "etmiyor" denilemez. Bunlar, sadece kişisel ve sübjektif değerlendirmeler olarak kabul edilmelidirler. Meselâ;

"Allah, hidayete erdirmek istediği kimsenin gönlünü İslâm'a açar; sapıklıkta bırakmak istediği kimsenin yüreğini de daraltır, sıkar; sanki o kişi güçlükle göğe yükseliyormuş gibi göğsünde bir darlık hisseder. Allah, iman etmeyeceklerin üzerine işte böyle bir murdarlık bırakır."[13] ayetindeki "…*Sanki o kişi güçlükle göğe yükseliyormuş gibi göğsünde bir darlık hisseder."* cümlesinin, göğe doğru yükselirken havadaki oksijenin her yüz metrede bir derece düşmesine, dolayısıyla nefes alıp vermeyi zorlaştırdığına delalet ettiğinin söylenmesi bu cümledendir…

Nasr suresinin nüzulünün Hz. Peygamber'in ecelinin yettiği ve ölümünün yaklaştığı haberini taşıdığı…[14] *"Firavun'a git;*

---

13 En'am, 6/125.

14 Bu sure, sahabe için bir anlamda tebliğ sürecinin de tamamlandığının; Hz. Peygamberin risalet görevinin sona ermek üzere olduğunun hüzün verici bir habercisi; Resûlüllah için ise, artık Refik-i A'lâ'ya yönelme ve 'Makam-ı

muhakkak ki o haddi aşmıştır."[15] ayetinin de "Kalbinize yönelin, çünkü o (Firavunvari) haddi aşmıştır."[16] manasına delaletlerinin yazılıp söylendiği gibi…

3. Tefsir'de Temel İlkeler

Kur'an'ı anlamaktan maksat, Yüce Allah'ın ayetleriyle bizlere söylediği ve-veya söylemek istediği asıl manayı ve ifşa edilmek istenen gerçeği /hakikati kavramak ve yaşamak olmalıdır. Bunun için de hem yaklaşımda hem de metodda hassasiyet şarttır. Kişi Allah'ın kelamını anlamaya çalışırken gösterilmesi gereken ilkesel ve metodolojik hassasiyeti göstermez, özellikle toplumsal kişiliği ile bağlantılı olarak sübjektif değer ve yargılarını ön plâna çıkarırsa, böylesine bozuk/sapık bir yaklaşımla elde edeceği mana çoğunlukla Kur'an'ın söylediği veya söylemek istediği değil, kendi istediği mana olacaktır…

Mahmud'a yükselme zamanının geldiğinin müjdesi olarak da telakki edilmiştir... Nitekim Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. İbn Abbas böyle düşünen sahabîlerdendir... (Bkz. Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXX/215; İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/529, 530) Fakat ayetin indiriliş maksadı ve söylemek istediği asıl mana lafzındaki manadır…

15 Taha, 20/24.

16 Bkz. Bursevî, Ruhu'l-Beyan (Te'vilat-ı Necmiyye'den naklen), V/388, 389.

Bu durum, şimdiye kadar yayımlanmış meallerin, tefsirlerin ve Kur'an'a dayalı çalışmaların pek çoğunda rastlanılan bir gerçektir. Bu da pek çok ayete maksadı aşan manaların verilmesinin asıl sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Tefsire bu tür yaklaşımın/yönelişin aşırısına Kur'an-ı Kerim'de "*zeyğ*" tabir edilmektedir.[17] Aşırılıkla nitelendirilmeleri ise, hem şahsın Kur'an'a yaklaşımındaki asıl amacın "fitne çıkarmak" hem de hakikatini ve gerçek mahiyetini, yani te'vilini

---

17 Kur'an'ı tevil konusunda *"Kalplerinde sapma olanlar..."* ifadesini iki kısma ayırmak mümkündür: Birincisi, bu ayetlerin nüzulüne sebep olan kimseler ve benzerleridir. Bunlar, aşağıda da geleceği üzere: "*Meryem oğlu İsa Mesîh Allah'ın elçisi, ona ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur.*" (Nisa, 4/171) ayetini "İsa Allah'ın oğludur." anlamında ön yargıya ve sabit bir inanca dayalı olarak tevil etmişlerdir! Bunların kalplerindeki *zeyğ*, haktan batıla yönelme anlamında küfürdür. İkinciler ise, ayetin lafzını ve delâlet ettiği manayı iyice tetkik edip düşünmeksizin, kendi görüşlerini veya bağlı bulundukları mezhebin görüşünü esas alıp ayeti ona göre yorumlayan ilim adamlarıdır. Ru'yetullah konusunda Ehl-i Sünnet ilim adamları ile Mu'tezile gibi… Eğer bunların yorumlarının indirildiği zaman ve zemin de dâhil, dil, siyak sibak ve Kur'an bütünlüğü açısından ayetin delâlet ettiği mana ile hiçbir ilişkisi yoksa ve ayetin lafzından veya elde edilen manasından o anlamın çıkarılması mümkün değilse, bu yorum da ayetin lafzındaki hakikî manadan sapma anlamında *zeyğ* olarak değerlendirilebilir. Tabiî ki bu ikincileri, küfür ile itham etmek mümkün değildir! Sözgelimi, *"Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir."* (Fetih, 48/10) ayetindeki *"Allah'ın eli..."* 'Allah'ın gücüdür.' anlamında tevil edip "Allah'ın kendisi için Kur'an'da ispat ettiğini nefyetmek..." (Krş Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, s. 71, 72) ve *"İlle'l-meveddete fi'l-kurbâ"* (Şûrâ, 42/23) ayetini "Ehl-i Beyt sevgisi"ne tahsis etmek bu kabil yorumlardandır...

Allah'dan başka hiç kimsenin bilemeyeceği "müteşabihatın ardına düşmeleri" sebebiyledir.[18]

O halde Kur'an'ı tefsir edecek gerçek bir müfessirin veya onu anlamaya çalışıp anlatacak kimsenin, Kur'an'ın kendisini tanımladığı biçimde sağlam bir Kur'an Tasavvuruna ve anlamaya yönelik - yine Kur'an'dan elde edilmiş – temel ilkeler ve yöntem bilgisine sahip olması şarttır. Çünkü eksik veya bozuk bir Kur'an Tasavvuru ile ilkesiz, yöntemsiz bir anlama faaliyeti Kur'an'ın 'mantuk' ve 'mefhum'na uygun olarak anlaşılmasını mümkün kılmaz.

Biz, otuz küsur yıllık akademik hayatında yaptığı tefsir araştırma ve çalışmaları sürecinde tam altı yıl süren ve her gün 10, 15 saatlik mesai sarf ederek yoğun bir tefsir faaliyetinde bulunduk. Bu süreçte Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan itibaren indiriliş süreci, inzal keyfiyeti, inzal edilenlerin mahiyeti, kelimeleri,

---

18 *Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bir kısım ayetleri "muhkem"dir; Kitab'ın aslını onlar teşkil ederler; diğerleriyse "müteşabih"tirler! Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkartmak ve arzularına göre te'vilini yapmak amacıyla onun "müteşâbih"lerinin ardına düşerler. Oysa onların "te'vil"ini Allah'tan başkası bilemez! İlimde derinleşmiş olanlar: "Biz onlara iman ettik, hepsi de Rabb'imiz'in katındandır." derler. Bunu, ancak aklıselim sahipleri düşünürler!"* (Al-i İmran, 3/7) Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Zeki Duman, Kur'an'daki Müteşabihât ve Te'vili 1, Kur'an'daki Müteşabihât ve Te'vili 2, Bilimname, VIII, 2005/2.

kavramları ve meseleleri asıl kaynağından tanındık, bir kısmını makale olarak yazıp yayımladık… Kronolojik bir tefsir gerçekleştirildiği için hem peş peşe indirilen surelerin hem de sureler içerisindeki ayetlerin, tematik paragrafların, pasajların satır aralarını dikkatle okuyarak ayetlerdeki 'mantuk' ve 'mefhum'un yanı sıra incelikleri tespit ediyp anlamaya çalıştık… Tefsiri tamamlayıp tam bir yıl da yayına hazırlarken, "tefsir faaliyetlerini bir kaide, bir esas ve bir usul altına alma zaruretini hissettik…" Böylece Kur'an Tasavvurumuz ile birlikte Tefsirde Yöntem ve Temel İlkeler adı altında usulümüzü de ortaya koyduk. Bunu da "Beyanü'l-Hak…" nam tefsirimizin "Giriş" kısmında 2006 yılında yayımladık.[19]

Bu makalemizde neshe delil gösterilen ve mensuh addedilen ayetlere mana verirken göz önünde bulunduracağımız Kur'an Tasavvurumuz, Yaklaşımımızı ve Tefsirde Temel İlkeleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

---

19 Duman, M. Zeki, *Beyanü'l-Hak Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2008, II. Baskı.

3.1. Arapça bir kur'an (okunan bir metin) olarak" indirildiği[20] için Kur'an-ı Kerim, Arapça olan lafzı, o lisan ile okunan mu'ciz nazmı, o nazmın ihtiva ettiği manası ile "Kelâmullah"tır. Elmalılı'nın da dediği gibi, "Kıraat/tilâvet olunan onun manası değil, manasını en beliğ surette ifade eden nazmıdır." Arapça ise, Kelâmullah'ın manasına göre nazmının mu'ciz bir şekilde telif edildiği lafzını teşkil etmektedir. O nedenle Kur'an-ı Kerim, mana, nazım, Arapça ve lafız ile birlikte insanlar için inzal edilmiş ilahî bir Kitaptır. Bu dört unsurdan birinin olmadığı söz, ilahî vasfını koruyamadığı için "Kur'an" olamaz! Çünkü onun ilahîlik vasfı bu dört unsurun hepsine nüfuz etmiş temel bir niteliktir. Mesela; her ikisi de hikmet'i içermesine rağmen, "Hadis" ile "Kur'an" arasındaki en belirgin fark, bizce buradadır. Onun yazıya geçirilmesi ve kitaplaşması da yine biri olmadan diğerinin olması imkânsız; öncekilerin tabiriyle birbirinin lazım-ı gayr-ı müfarıkı olan nazım ve mana ilişkisinin bir sonucudur… Elbette Allah'ın ezelî kelamının manası herhangi bir lafza ve yazıya tahsis edilemez. Zaten Allah'ın, her peygambere

20 Yusuf, 12/2.

kendi kavminin dili ile vahiy göndermiş[21] olması da bunun delilidir. Ancak ezelî ve gayr-ı mahlûk vasfı ile tanzim edilmiş olan lafzı manasının, manası da lafzının aynası durumunda olan Nazm-ı Celil, indirilen lafızdan başka bir lisan ile tam olarak ne ifade edilebilir ne de başka bir dile harfi /literal tercümesi mümkündür. Kur'an'ın başka dillere, yalnız *tefsir* ve *te'vil* süreçlerine dayalı tafsılî/tefsiri tercümesi yapılabilir ve caiz olan da budur.[22] İşte bu yüzden, insanlar ve cinler bir araya gelseler bile Kur'an'ın bir mislini, hatta bir pasajının mislini dahi vücuda getiremezler…

3.2. Kur'an-ı Kerim, indiriliş yöntemi, okunuş biçimi[23] ve yönlendirici etkisiyle köklü bir tarihî ve kültürü olan bir topluma indirilmiştir. Bu toplumun en belirgin vasfı cehalettir. İçerisinde sayılı birkaç tane hanif olanlar olsa da ekseriyeti çok tanrılı politesittir. Atalarını taklit ederek elleriyle yaptıkları putlara tapmaktadırlar. İnsanlar güçlüler ve zayıflar şeklinde sınıflara ayrılmış; belli bir güce sahip

---

21 İbrahim, 14/4.
22 Krş. Fussilet, 41/44.
23 "Biz onu, okuma parçaları (kur'an) hâlinde insanlara dura dura okuyasın diye (yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar halinde) bölüm bölüm indirdik." (İsra, 17/106)

olmayanlar, kadınlar ve köleler bu toplumda hiçbir hakka sahip değillerdir… Orta Çağda, Kur'an vasıtasıyla, işte böyle bir toplumdan, tek Allah'a inanan ve bu inanca uygun bir ahlâkî, hukukî, siyasî ve sosyal düşünce ve yaşayış tarzı geliştirerek her yönden değişmiş medeni bir toplum İslam Toplumu vücuda getirilmiştir. Kur'an, işte böylesine yönlendirici ve değiştirici etkili bir kitaptır. Hem de bütün baskılara, engellemelere, toplumdan dışlayıcı tavırlara rağmen, âlemlerin Rabbi yüce Allah tarafından çağlar ötesine örnek gösterilen; aşırılıkları olmayan, *adâlet vasfına* sahip/*vesat*, yeryüzünün en medenî[24] ve en iyi[25] toplumunu vücuda getiren bir kitap... "Konuştuğu zaman dağların yerinden yürütüldüğü, yerkürenin baştanbaşa yarıldığı, ölülerin dile gelip konuştuğu bir kur'an…"[26] Ona bugün, tanrı anlayışı başka, vahiy anlayışı başka, kutsal metin anlayışı başka olan Ehl-i Kitab'ın Yahudî ve Hıristiyanların, ellerindeki muharref Tevrat ve İncillere yaklaştıkları gibi tamamen nesnel bir yaklaşımla

24 Bkz. Bakara, 2/143.
25 Âl-i İmran, 3/110.
26 Bkz. (Ra)'d, 13/31.

yaklaşılamaz! Ona, "Kutsal Metin" muamelesi reva görülemez…

3.3. Levh-i Mahfuz'dan inzal edilen her pasaj, evrensel niteliğiyle birlikte indirildiği zaman, mekân ve şartların arz ettiği ihtiyaca verilmiş ilâhî birer cevaptır. Kur'an'ın tamamı, on üç yılı Mekke'de, on yılı da Medine'de olmak üzere, iki ayrı zaman ve zeminde, iki farklı inanç ve hayat tarzını yaşamakta olan muhataplarının güncel ve en öncelikli ihtiyaçlarına cevap olmak üzere indirildiği de bilinmektedir. O nedenle bütün hâlinde her ayet veya pasaj indirildiği zaman, zemin ve şartlar çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmalı; Mekke'de indirilen pasajlara Mekke'deki, Medine'de indirilenlere de Medine'deki tarihî bağlam göz önünde bulundurularak mana verilmelidir. Sözgelimi; Mekke'de indirilen Ankebut suresinin altıncı ve altmış dokuzuncu ayetlerindeki *cihat* kavramı ile Nisa suresindeki cihat kavramı aynı anlamları içermemektedirler; [27] *din* kavramı da öyle, daha başka kavramlar da…

---

27 Krş. Ankebut, 29/6, 69: Nisa, 4/95. Şu ayet de bu konuda misâl verilebilir:. قل لا أسئلكم عليه أجرا إلا المودة في القرربي "De ki: Ben (risalet görevim sebebiyle) sizden, yakın akrabalıktan dolayı meveddetten başka hiçbir ücret istemiyorum." (Şûra, 42/23) ayetine pek çok Sünnî ve Şiî müfessir, إلا المودة

3.4. Her kelimenin, ancak kendi bağlamında anlam kazandığı gerçeği, evrensel bir dil kaidesidir… Ayetler ise tarihî ve kültürel arka plân da dâhil, ya kendi bütünlükleri ya siyak ve sibak bütünlükleri ya tematik paragraf bütünlükleri, ya pasaj bütünlükleri veya Sünnet ve dini telakki de dahil Kur'an bütünlükleri içerisinde murat edilen manayı ifade ederler… O halde ayetler, - tarihî ve kültürel bağlamları da dâhil zarf-mazruf ilişkisi içerisinde - önce ayet

---

في القرربي cümlesine, ayetin siyak ve sibak bütünlüğü içerisinden kopartılıp indirildiği mekân da göz önünde bulundurulmaksızın: "Ben sizden sadece Ehl-i Beyt'imi, yani Hz. Ali'yi, Hz. Fatıma'yı, torunlarım Hz. Hasan ile Hz. Huseyin'i ve onların soyundan gelecek nesilleri sevmenizi istiyorum de!" anlamını vermiştir. Bu anlayış, iki açıdan hiç de isabetli gözükmemektedir: Birincisi, Şûrâ sûresi Mekke'de, Hz. Peygamber'in elçi olarak gönderilmesinin on üçüncü yılında, Medine'ye hicret etmeden önce, bir bütün halinde indirilmiştir. Hz. Ali ile Hz. Fatıma ise, ancak hicretten iki yıl sonra evlenmişlerdir... İkincisi ise şudur: Bu sûrenin indirildiği dönem, müşriklerin, Mekke'de Müslümanlara baskılarının had safhaya vardırıldığı; Rasulüllah'ın bile, artık orada yaşama imkânının tamamen sona erdiği bir dönemdir! Sahabenin bir kısmı, kafileler hâlinde Habeşistan'a hicret etmiş, Allah'ın Elçisi'yle birlikte Mekke'de kalanlar ise, Medine'ye hicret etmek üzere, Medineli Müslümanlarla son gizli görüşmelerini yapmaktadırlar... Rasulüllah'ın, böyle bir baskı ve zulüm ortamında kendini ve Müslümanların haklarını savunmayı bırakıp da henüz var olmayan damadını ve en erken dört-beş yıl sonra onlardan doğacak olan torunlarını sevmelerini Kureyş'ten istemesi olacak şey değildir! Böyle bir ortamda ondan, ancak şöyle demesi beklenmez mi: "...De ki: 'Ben, sizden hiçbir ücret istemiyorum, yakın akrabalıktan ötürü sadece haklarıma saygı göstermenizi; onu yapmıyorsunuz, hiç olmazsa düşmanca davranmamanızı istiyorum."
Lafzından da anlaşılacağı üzere, bi'setin ikinci yılında indirilmiş olan Kevser suresi de aynı gerekçe ile kurbanın dindeki vücubiyetine Kur'an'dan delil gösterilemez. Orada kast edilen, şükür kurbanı ve şükür namazı olmalıdır.

bütünlüğü, değilse siyak sibak bütünlüğü, değilse tematik paragraf bütünlüğü veya pasaj bütünlüğü; yine de anlaşılmadıysa Kur'an bütünlüğü ve inanç sistemi ve Sünnet göz önünde bulundurularak anlaşılmaya çalışılmalıdır. Zira pek çok ayetin, siyak ve sibakıyla birlikte tamamı görülmeden; hatta pasaj bütünlüğü, gerekirse tarihî arka plânı ve sünnet de dâhil Kur'an bütünlüğü göz önüne alınmadan anlamaya çalışmak, müfessiri, maksadını aşan manalara götürebilir. Yani bir ayetin, müstakil olarak veya bölünerek yahut da içinden bir kısmı göz ardı edilerek veya metin içi ve metin dışı bağlamları dikkate alınmadan parçacı bir yaklaşımla okunması hâlinde, ondan maksadı aşan, hatta İslâm'ın ilkelerine aykırı manaların bile ortaya çıkacağı bilinmelidir! Öyleyse metin içi bağlam ve/veya tarihî/kültürel bağlam (metin dışı bağlam) göz önünde bulundurulduğu takdirde, o lafızdan elde edilemeyecek, diğer bir ifade ile o zarftan çıkmayacak veya o zarfa konulamayacak bir mana ayete yüklenemez.[28]

---

28 Meselâ Zilzal Sûresinin 8. ayetine yüklenen İslâm'ın temel ilkelerine aykırı şu mana, bu konuda oldukça dikkat çekici bir örnektir: "Kim zerre miktarı hayır yaparsa (ahrette) onu(n karşılığını) görecektir, kim de zerre

miktarı şer işlemişse (ahrette) onu(n karşılığını) görecektir." (Bkz. H. B. Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, III/1211; Ahmet Tekin, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsirî Meal, İstanbul, 2002, s.601; Hayreddin Karaman ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu*, V/616,617) Oysa ahiret ve karşılık ya da sevab ve ceza kelimeleri ayette geçmemektedir; bu, çeviriyi yapan kimselerin bir tasarrufudur! Kaldı ki, dünya hayatında, ancak mümin olarak salih iş yapan ve mümin olarak ölen kimseler ahirette yaptıkları iyiliklerin karşılığını göreceklerdir; kâfir ya da müşrik olarak ölenlerin dünya hayatında "yaptıkları iyilikler ve salih işler ahirette, tıpkı çölde susuzluktan içi yanan kimsenin gördüğü serap gibidir; onlar, ondan hiçbir hayır göremezler..." (Bkz. Nur, 24/39) Değişik bir temsil ise şudur: "İnkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül yığını gibidir, onlar kazandıkları hayırdan hiçbir şey elde edemeyeceklerdir..." (Bkz. İbrahim, 14/18; Ayrıca bkz. Âl-i İmran, 3/91) Bu demektir ki, mümin olarak ölmeyenler, yaptıkları iyiliklerin karşılığını/sevabını ahirette göremeyeceklerdir. Mümin olarak yaşayıp mümin olarak ölen kimselere ise, "sadiku'l-va'd" olan Yüce Allah: *"Eğer siz, yasaklanan büyük günahlardan uzak durursanız, Biz de sizin diğer/küçük günahlarınızı örter sizi değerli yere/cennete girdiririz."* (Nisâ, 4/31) ayetiyle, büyük günahlardan kaçınmış olmaları şartıyla, müminlerin küçük günahların bağışlayacağına dair sözü vermiştir. O nedenle müminler için, "Zerre ağırlığınca kötülük yapan kimse, mutlaka ahirette karşılığını görecektir." demek büyük hatadır. Kanaatimizce meallerde yapılan dinin temel ilkelerine aykırı böylesi yanlışlıkların nedeni, hem tefsirdeki kusurdan/nakilcilikten hem yöntemsizlikten; ayeti bağlamından koparıp parçacı bir yaklaşımla ele almaktan hem de siyak sibak bütünlükleri, daha sonra da Kuran bütünlüğü içerisinde yeniden ve titizlikle değerlendirmemekten kaynaklanmaktadır. Oysa bu ayet, pasaj bütünlüğü, tematik paragraf; özellikle bir önceki ayet de göz önünde bulundurularak (siyak-sibak bütünlüğü) hâlinde okunsaydı bu hataya düşülmeyecekti; çünkü orada şöyle denilmektedir: "... O gün bütün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek üzere 'kabirlerden' *darmadağınık halde çıkarlar; kim zerre ağırlığınca iyilik yapmışsa, amel defterinde onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca kötülük işlemişse, o da orada onu görecektir."* Biliniyor ki, hesap gününde her insana amel defteri sağından ya da solundan verilecek (Hâkka, 69/19, 25) ve onlara: *"Kitabını oku! Bugün sen, kendini hesaba çekmen için kafisin" denilecektir...* (İsra, 17/14) "Kendisine kitabı sağ tarafından verilen kimseler, onu okuyacaklardır..." (İsra, 17/71) *"...Mücrimler: 'Vay hâlimize! Bu nasıl kitapmış; küçük, büyük dememiş bütün yaptıklarımızı sayıp dökmüş!' diyecekler. Böylece onlar, yaptıklarını en son duruşma ve hesap gününde karşılarında hazır bulmuşlardır..."* (Kehf, 18/49)

3.5 İcabında, ayetlere numaralarına göre müstakil birer ayet olarak değil, içerdiği maksut manaya göre en az bir veya birden fazla ayet veya ayetlerden oluşturulmuş tematik paragraflar hâlinde, mana verilmelidir.[29]

3.6. Mümkün olduğu ölçüde ayetlere veya tematik paragraflara, Resulüllah'a (s.a.v.) bir vahiy hâlinde/bir celsede indirilen ve belli bir mana, belli bir maksat veya belli bir hükmü ifade

---

29 Meselâ; Ra'd suresinin 38 ve 39. ayetlerine H. B. Çantay'ın müstakil ayetler hâlinde verdiği mana ile bizim tematik paragraf hâlinde verdiğimiz mana karşılaştırılabilir:
"Andolsun ki biz senden önce de peygamberler göndermişiz, onlara da zevceler ve evlatlar vermişizdir. Allah'ın izni olmadıkça her hangi bir ayeti (bir mucizeyi) getirmek hiçbir peygamberin haddi değildir. Her zamanın (kulların maslahatlarına göre) yazılmış hükmü vardır."
"Allah ne dilerse (onu yapar. Bazısını) mahveder, (vücuda getirmez, bazısını da) vücuda getirir. Ana kitab O'nun nezdindedir." (Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, I/375)
Biz bu paragrafı 37. ayetten başlatıyoruz ve şöyle bir mana çıkıyor: "37. Biz, aynı şekilde Kur'an'ı da Arapça bir hüküm olarak indirdik… Sana gelen bilgiden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan seni Allah'tan koruyacak ne bir velî ne de bir koruyucu bulunur! 38. Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı... Allah'ın izni olmadan, hiç bir peygamberin bir kitap getirmesi mümkün değildir. Her süre/dönem için bir kitap vardır; 39. Allah dilediği kitabı yürürlükten kaldırır, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira "Ana Kitap" O'nun katındadır." Sözgelimi; M. Ö. 1500'den Hz. İsa'ya kadarki dönemin kitabı Tevrat'tır, Hz. İsa'dan M. S. 610 yılına kadarki sürenin yürürlükte olan kitap İncil'dir ve M. S. 610'dan kıyamete kadar geçecek sürenin kitabı ise Kur'an-ı Kerim'dir. (Bkz. M. Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, Ra'd, 88/13, 37-39 Fecr Yayınevi Ankara, 2006)

eden pasaj bütünlüğü göz önünde bulundurularak mana verilmelidir. Bazılarında isabet dereceleri tartışılır gibi gözükmekle birlikte bu pasajlar, Kur'an-ı Kerim'de (ع) harfiyle belirtilmiştir…[30]

---

30 Meselâ; Maide suresinin 93. ayetine, iki "ayn" harfi arasında yer alan 87-93 ayetler, yani pasaj bütünlüğü de göz önünde bulundurularak mana verildiğinde, bu ayeti, üzerindeki 90-92. ayetlerle ilişkilendirilmek yerine, pasajın başında yer alan 87 ve 88. ayetlerle ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağı anlaşılırdı. Bu durumda "İman edip Salih amel işleyen…" müminlerin, dinde ince eleyip sık dokuma sayılacak derecede ileri giderek Allah'ın kendileri için yarattığı temiz ve hoş rızıkları haram kılmamaları gerektiği ve onlardan tüm hak sahiplerinin haklarını verdikten sonra israfa kaçmamak şartıyla bol bol yemelerinde, içmelerinde ve kullanmalarında hiçbir sakıncanın bulunmadığı anlamına erişilirdi. Böylece hem ayetin mensuh olduğu zannı zail olurdu hem de Habeşistan'a ilk hicret eden ve takva sebebiyle husyelerini aldırtmayı bile göze alacak kadar muttaki bir sahabîye "O içki içerdi…" şeklinde iftira edilmemiş olurdu… Şöyle ki:
"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri kendinize haram kılmayın, aşırılığa da kaçmayın! Muhakkak ki Allah, aşırılığa kaçanları sevmez. Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden, helâl ve temiz olarak yeyin ve inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının!1 Allah sizi ağız alışkanlığıyla kasıtsız yaptığınız yeminlerinizden ötürü sorgulamayacak; O sizi kasıtlı olarak etmiş olduğunuz yeminlerinizden sorguya çekecektir. Bunun kefareti, ailenize yedirmekte olduğunuzun orta yollusuyla on yoksulu doyurmak veya onları giydirmek yahut da bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır. Bunlardan herhangi birine gücü yetmeyen kimse, üç gün oruç tutar. İşte, yerine getirmediğinizde yeminlerinizin kefareti budur; yeminlerinizi koruyun! Şükredersiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklıyor." (Maide, 5/87-89) "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytan işi pis işlerdir; onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz! Şeytan, içki ve kumar ile ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak ister; sizi Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan alıkoymaya çalışır. Artık buna son verecek misiniz? Allah'a itaat edin, elçisine itaat edin ve de tedbirinizi alın! Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir.

İman edip de salih iş yapanlara, takvaya sarıldıkları, iman ettikleri ve salih iş yaptıkları sürece tattıkları dünya nimetinden ötürü bir günah olmaz; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri; yine sakındıkları ve iyi oldukları sürece tattıklarından ötürü onlara bir günah yoktur!2 Allah iyileri sever.3" (Maide, 5/90-93) Tefsir:

1. Nakledilen rivayetlerden ve devamındaki pasajlardan anlaşılıyor ki, müminlerden bazıları, belki de Allah'ın Kur'an'da medh ettiği kıssîs ve rahiplere özenmişler ve takva ve zühd amacıyla, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı, temiz ve hoş rızıkları nefislerine haram kılmaya kalkışmışlar; tabir caizse, dinde ince eleyip sık dokuma eğilimine girmişlerdir... Enes'den nakledildiğine göre, sahabîlerden bir grup, oturmuş dindarlıkları hakkında konuşuyorlardı. Onlardan biri, ben kalan ömrüm boyunca, hiç ara vermeksizin oruç tutacağım dedi. Diğeri gece ve gündüz namaz kılacağım, üçüncüsü de hanımımla hiç ilişkiye girmeyeceğim dedi... Bu sözleri işiten Resûlüllah (s.a.v.), yanlarına yaklaştı ve: "Şöyle şöyle söyleyenler sizler miydiniz? Vallahi ben size göre, Allah'tan daha çok korkan kimseyim, ama bazen oruç tutarım bazen tutmam, gecenin bir bölümünde kalkar namaz kılarım, bir bölümünde uyurum, hanımlarımla da bir araya gelirim... Benim sünnetimi beğenmeyen benden değildir." dedi! (Bkz. Buharî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5) Bir başka rivayete göre de Resûlüllah (s.a.v.) husyelerini /testis aldırtıp, iğdiş olmak isteyen kimseyi (Osman b. Maz'un) bundan men etmiştir... (Bkz. Buharî, Nikâh, 'Tebettül bahsi')

2. Taberî'nin Camiu'l-Beyan adlı tefsirinde genişçe yaptığı açıklamalara göre de Resulüllah (s.a.v.) dinde ince eleyip sık dokumayı sünnetinden yüz çevirmek olarak değerlendirmiş ve Allah'ın nimetlerine sırt çevirmeyi kesin bir dille yasaklamıştır: Nakledildiğine göre aralarında Resulüllah'ın ashabından Osman b. Maz'un, Hz. Ali, İbn Mesud ve Mikdat'ın da bulunduğu on kadar sahabî (r.a.) Osman'ın evinde toplandılar ve devamlı olarak gündüzleri oruç tutmak, geceleri uyumayıp namaz kılmak, kadınlarıyla cinsel ilişkiye girmemek, yeni elbiseler giyinmemek ve kalan ömürlerini dünya nimetlerine sırt çevirip Allah'a ibadet ile geçirmek üzere söz verip yemin ettiler. Hatta kendilerini kısırlaştırmayı bile düşünenler vardı... Resulüllah (s.a.v.) onların bu düşüncelerini işitince kendilerini yanına çağırdı ve şöyle buyurdu: "Ben böyle bir kulluk biçimi ile emrolunmadım! Sizin vücutlarınızın ve nefislerinizin sizde hakkı vardır; oruç tutun, namaz kılın, sadaka verin; ama yemeyi, içmeyi, uyumayı asla terk etmeyin! Ben

3.7. Bilinmelidir ki Kur'an, tefsirlerde pek çok örneğine rastlandığı gibi, maksadı açık olmayan tek ayet, yarım cümle veya tek kelim şeklinde indirilmemiştir… Kur'an-ı Kerim, belli bir mana, belli bir maksat veya belli bir hükmü

---

geceleri, kalkar namaz da kılarım uyurum da… Bazen oruç tutar, bazen tutmam. Et yerim, hanımlarımla birlikte olurum... Dikkat edin! Ancak benim sünnetime uyan bendendir, benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir! Bir rivayete göre, hanımının Hz. Aişe'ye şikayeti üzerine Resulüllah (s.a.v.) Osman b. Maz'un'u yanına çağırdı ve ona hanımına dönmesini emretti. Osman, ben orucum deyince. Orucunu boz ve hanımına git buyurdu. Osman yemin ettiğini söyleyince, yemininin kefaretini verirsin; git hanımına… buyurdu. (Bkz. Taberî, Camiu'l-Beyan, VII/7-9)

3 İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, içki yasaklandığı zaman bazıları dediler ki: Ya Resûlallah, bazı arkadaşlarımız midelerinde içki ile öldüler; onların durumu ne olacak? Allah bu ayetlerini indirdi ve içki yasaklanmadan önce içmiş olanlar için bir günah olmadığını bildirdi... (Bkz. İbn Kesir, Tefsir, III/181) Oysa hiçbir yasak, konulduğu andan öncesini kapsamaz… Az içmek de zarar vermez denilemez. Çünkü içki, kumar, fal oklarıyla bir şey paylaşmak, az olsun çok olsun, "Şeytan işi pislik" olarak nitelendirildiği için bunların azı ile çoğu birdir... Bize göre, 87 ve 88. ayetlerde sözü edildiği üzere asıl maksat şudur: Ey Allah'ın kulları! Şayet dindarlık arzusundaysanız, cahiliye döneminden kalma içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarıyla alâkanızı tamamen kesin! Zira bunlar şeytanın pis işlerindendir ve takvaya da aykırıdırlar... İman ettikten sonra, takvaya sarılıp dinin yasaklarından sakınan ve sürekli salih iş yapan mümin, elbette Allah'ın helâl kıldığı temiz şeylerden yer ve gerektiği ölçüde harcar; onları kendine haram kılmaz! (Krş. 5/87, 88) Bilhassa varlık içinde olup da israftan sakınan; Allah'ın hakkını; akrabanın, fakirin, yoksulun, düşkünün hakkını gözeten hiç bir mümin, yaşadığı bolluk ve refahtan ötürü sorgulanacak değildir. Çünkü Allah Tealâ dünya nimetlerini öncelikle müminler için yaratmıştır… ahrette ise, tüm nimetler yalnız müminlere aittir. (Bkz. A'raf, 7/32, 33) Ayrıca, "Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun, dünyadan da nasibini unutma!" (Kasas, 28/77) ayeti bu manaya da delâlet eder. Resûlüllah (s.a.v.) da "Allah, aşırılığı ve hakkı çiğnemeyi yasaklamıştır; lütfettiği nimetin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever..." demiştir. (Bkz. Müslim, İman, 39, 91; Ebu Davud, Libas, 29)

açıklayan pasajlar hâlinde bölüm bölüm indirilmiştir.[31] Zaman ve zeminin güncel ve öncelikli ihtiyaçlarına göre mana ve maksat bütünlüğü içerisinde indirilen her pasaj, sahabe tarafından, üzerinde dura dura okunup, anlaşılıp özümsenerek[32] yaşanmıştır. O nedenle Kur'an sahih ve sağlıklı tarihî bilgiler eşliğinde, iç ve dış bütünlüklere de dikkat edilerek kronolojik olarak okunmalıdır. Çünkü bu okuyuş biçimiyle hem peş peşe gelen (terimsel anlamda) sureler arasını hem de (terimsel anlamda) sure içerisindeki satır aralarını titizlikle okuma imkânı bahşeder. Bu okuyuş biçimi ise, sezgi gücüyle birlikte o pasajı Arş'tan arza çeken tarihî ve kültürel arka plânı veya varsa özel bir nüzul sebebini azami ölçüde metinden tespit edebilme imkânını dahi

---

31 "Biz onu, okuma parçaları (Kuran) hâlinde insanlara dura dura okuyasın diye (yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar halinde) bölüm bölüm indirdik." (İsra, 17/106) Bu ayet, Kuran'ın, toptan değil, bölümler halinde tenzil yöntemiyle inzal edildiğini ifâde etmektedir.

32 'Tertil', dizmek, sıralamak; bilhassa inciyi, estetik bir görünüm ile ipliğe dizmek; sözü en güzel bir üslup ile "doğru ve kolay bir biçimde söylemektir." (Rağıb, Müfredât, 'RTL' mad.) "Kuran'ı tertil üzere" okumak demek, indirilen her pasajı, tilavetten ziyade anlamak amacıyla ve acele etmeden, harf, kelime, terkip ve cümleleri teker teker tanıyarak, manalarını düşünerek; her ayetin, siyak ve sibakı içerisindeki lafzî manasını anlayıp pasajdaki maksad-ı ilâhî'yi kavrayarak okumak demektir. "İnkâr edenler: 'Kuran ona bir defada, toptan indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz, onunla senin kalbini sabit/sağlam tutmak için böyle indirdik ve onu dura dura; ayet , ayet okuduk." (Furkan, 25/32) "Sen de Kuran'ı, (inci dizer gibi) tane tane (üzerinde düşünüp anlayarak) oku!" (Müzzemmil, 73/4)

bahşedebilir. Bu yöntemle, Allah ile direkt olmasa bile, ayetin cevap teşkil ettiği ihtiyaçlar ve ihtiyaç sahipleri ile "Ne dediler?" veya "Ne yaptılar ki, Allah da böyle söyledi?" diyalektiği içerisinde makama uygun sorular sorularak, özgün mana anlaşılmaya çalışılmalıdır. Zira bilinir ki, ayetin nüzul sebebi veya tarihî arka plân lafzındaki mana ile örtüşürse, ayetteki maksat veya hüküm daha net olarak anlaşılmış olur. Kanaatimizce, indiriliş ve okunuş yöntemine uygun olarak kronolojik ve diyalojik bir okuyuş, Allah'ın da lütfu ile (ilm-i mevhibe/ilhâm) tefsir bilincine sahip ve zihni bütün her samimî okuyucuya murad-ı ilahî'yi kavrama imkânını verecektir.

3.8. Hz. Peygamber'in, söz, iş ve davranışlarından müteşekkil Sünneti'ni vahiy olarak değil, ama vahyin kontrolü altında vücut bulmuş hikmet olarak değerlendirmekteyiz. Sünnet, aynı zamanda Kur'an'ın hayata intikal ettirilmiş mükemmel bir pratiğidir; yaşanan Kur'an'dır; İslâmî hayatın ta kendisidir… Peygamber'e itaat Allah'a itaat[33] sayıldığına ve Allah'ın, ancak elçisine tabi olanları seveceği ve

33 Nisa, 4/80.

bağışlayacağı açıkça bildirildiğine göre, sünnete tabi olmanın da Kur'an'a ittiba olacağı muhakkaktır. Çünkü Kur'an, Hz. Peygamber'in eğitici rehberliğinde ve örnek ahlâkıyla hayata uygulanmış bir kitap, sahabe de onun örnek kişiliği ve numune-i imtisal olan yol göstericiliği/hidayeti ile cehâletin ve şirkin kirlerinden arınıp bireysel ve sosyal hayatlarında adâlet vasfını kazanmış en seçkin müminlerdir.[34] Bu durumda hiçbir müfessir, Kur'an'ı tefsir ederken Resulüllah'ın sünnetine ve sahabenin görüşlerine karşı müstağni davranamaz. Nitekim Ebu Hanife'nin de doğru olarak tespit ettiği gibi, Kur'an'ı anlama konusunda, Kur'an'dan sonra, itiraz edilemeyecek en önemli kaynak, hiç şüphe yok ki, Hz. Peygamber'dir, yani sahih sünnettir. Sahabe ondan sonra gelir ve gerekirse görüşü Kur'an'a arz edilebilir...[35]

Şu kadar var ki, Hz. Peygamber'den günümüze intikal eden hadislerde, genel anlamda bir sıhhat probleminin; sahabenin

---

34 "Muhakkak ki Allah, onlara içlerinden, Allah'ın ayetlerini okuyan, nefislerini temizleyip arındıran, kitabı ve hikmeti öğreten, kendileri gibi bir insanı elçi göndermekle müminlere büyük iyilik etmiştir. Hâlbuki onlar daha önce apaçık bir sapıklık içerisindeydiler." (Âl-i İmran, 3/164)

35 Bkz. Hüseyin ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirun, I/129; Menna' Halil el-Kattân, Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'an, s. 339.

görüşünde ise kısmen de olsa, sözü doğru anlama ve ayniyle nakletme meselesinin olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir... Çünkü sahabe, sahabenin, Peygamber'in bir sözünü yanlış anladığını söyleyebilmektedir![36] O nedenle Kur'an'ı tefsir bağlamında rivayet edilen hadis veya sahabe görüşü, eğer ayetin kendi bütünlüğü veya siyak-sibak bütünlüğü veya tematik paragraf bütünlüğü veya pasaj bütünlüğü yahut da Kur'an bütünlüğü içerisinde anlaşılan manasına aykırı ise bu rivayet, mutlaka yeniden ve titizlikle tahkik edilmeli, senet ve metin tenkidi yapıldıktan sonra değerlendirilmelidir... Aksi halde, ayetten anlaşılabilen makul mana ahad haberlere feda edilmiş olabilir! Bu konuda pek çok örnek göstermek mümkündür. Meselâ; Bakara suresinin 284. ayeti hakkında anlatılan rivayet, Nisa sûresinin 15, ve 16. Ayetleri ile Maide suresinin 93. ayetine verilen manalar hep böylesi ahad haberlerin ayetin lafzına tercih edilmelerinin bizce talihsiz bir sonucudur.[37] Bilhassa Nisa sûresinin 15, ve 16. Ayetleri ile Nur suresinin ikinci ve üçüncü ayetleri arasında

---

36 Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Bedruddin ez-Zerkeşî, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler (Çev. Dr. Bünyamin Erul), Ankara, 2000.

37 Tipik bir örnek için bkz. Fahruddin er-Razî, Mefatihu'l-Ğayb, I/261.

kurulan zorlama bir ilişki sebebiyle, zina suçunun Kur'an'daki cezası hakkındaki ayetin mensuh olarak değerlendirilip Kur'an'da bulunmayan ayet(!)ile amel edilmesi…

3.9. Kur'an'daki bilimsel gerçek ve İlâhî hakikatlere ulaşabilmek için "Usül ve yöntem" diğer adıyla Ulûmü'l-Kur'an ve Metod" bilgisi şarttır. Kur'an'ı anlamada bir başarısızlık varsa, bilinmelidir ki bu başarısızlık, temel bilgilerin ya yokluğundan ya eksikliğinden veya yanlışlığından kaynaklanıyor olabilir; zira tefsir şuurunu oluşturacak olan doğru bilgiye sahip olunmadan ve bilgiyi doğru kullanma yöntemini bilmeden Kur'anî hakikatlere ulaşmak mümkün değildir. Usül bilgilerinin başında bütün yönleriyle dilbilimi gelir ki, bunun Arapça'daki karşılığı Lügat İlmi, Sarf İlmi, Nahiv İlmi, Bedîî, Beyân, Meânî, yani Belağat İlmidir. Çünkü Kur'an, sünnetullah gereği,[38] *"Apaçık Arap dili"*[39] ile indirilmiş ilâhî bir kitaptır. Kur'an Târihi, Kur'an İlimleri, Tefsir Usûlü ve Tefsir Târihi de Kur'an'ı anlama konusunda dilden sonra gelen en önemli yardımcı usûl ve yöntem bilgileri ve

---

38 "Biz, gönderdiğimiz her elçiyi, indirilenleri kendilerine açıklasın diye hep kavminin diliyle gönderdik." (İbrahim, 14/4)
39 Şu'arâ, 26/195.

müfessirde altyapıyı oluşturacak olan; bilinç /nosyon sahibi kılan temel enstrümanlardır. Her müfessir, mutlaka bunlara yeterli derecede sahip olmalıdır...

3.10. Tefsirde amaç, Kur'an'daki kelimelerin teker teker sözlük anlamlarını belirlemek veya ayetteki kelimeleri, terkipleri, deyimleri, cümle veya cümlecikleri dil bilimi açısından çözümlemek ve her bir ögeyi belağat açısından tanıyıp değerlendirmek olamaz... Asıl amaç, çağdaş İslâm'ı yaşayabilmek için ayet veya ayetler bütünlüğü içerisinde, tarihi bağlamları da göz önünde bulundurularak Kur'an'ı doğru anlamak ve anlaşılabilir, hayata uygulanabilir bir bilgiye dönüştürmek olmalıdır.

"Kelâmullah"ı, anlamaktan amaç ise, metinsel ve tarihsel bağlamlarını göz önünde bulundurarak ayette kastedilen manayı tespit etmek; mümkün mertebe ayetin ruhunu, hedefini keşfedip beşerî takat ölçüsünce murad-ı ilahîyi kavramaya çalışmak; Hak ve hakikat bilincine erişmek olmalıdır. Kalpteki apaçık fitne arzusu, zihinsel ve toplumsal tutkular, şartlanmışlık derecesindeki batıl inançlar, saplantı hâline gelmiş önyargılar, savunulan indî

fikirler, ayetlerdeki hakikatleri görmeye engel teşkil eden mezhep taassubu… müfessirin kalbindeki hakikatleri görmeye mani "zeyğ"ler, yani haktan ve hakikatten sapma meylidir.[40] Bu tür yaklaşımlarla ayetleri tefsir etmeye kalkışmak şahsı maksadını aşan manalara ve İslâm dışı yorumlara götürebilir…

Ayetlere, sadece tek bir perspektiften bakıp başka açılardan da bakılabileceğinin düşünülmemesinin de[41] tefsirde amaca ulaşmaya mani yaklaşım bozukluklarından olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bilinmelidir ki, "Şahsî

---

40 "Zeyğ"den kastımız, Âl-i İmran suresinin7-9. ayetlerinde sözü edilen şu kimselerin tavrıdır: "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bir kısım ayetleri "muhkem"dir, Kitab'ın aslını teşkil ederler; diğerleriyse "müteşabih"tirler! Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkartmak ve arzularına göre te'vilini yapmak amacıyla onun "müteşâbih"lerinin ardına düşerler. Oysa onların "te'vil"ini Allah'tan başkası bilemez! İlimde derinleşmiş olanlar: "Biz onlara iman ettik, hepsi de Rabb'imiz'in katındandır." derler. Bunu, ancak aklıselim sahipleri düşünürler! Onlar: "Rabb'imiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizin sapmasına izin verme! Katından bize bir rahmet bahşet! Kuşkusuz son derece lütûfkâr olan Sensin! Rabb'imiz! geleceğinden şüphe olmayan günde insanları bir araya toplayacak olan da Sensin!" diye dua ederler. Muhakkak ki Allah verdiği sözünden caymaz!"
Ayete mana vermekten diğer bir deyişle, tefsir etmekten maksat ondaki söylenen manayı tespit etmek veya söylenmek istenen asıl manaya idrak edip onu kavramak; mümkünse mananın hakikatine erişmeye çalışmaktır. Müfessiri ayette kastedilen manadan uzaklaştıran ve hakikate ermesine mani olan her yaklaşım biçimi bir anlamda "zeyğ", yani haktan ve hakikatten sapma meyli olarak değerlendirilebilir. Kasıtlı tavırlar müfessiri Hakk'tan uzaklaştırabileceği gibi, ayette geçtiği üzere, küfre kadar da götürebilir…
41 Ebu'd-Derdâ demiştir ki: "Kişi Kuran'a birkaç yönden mana vermedikçe, ondan murat edilen manayı anlayamaz." (Bkz, Gazalî, İhya, I/291'den.)

görüşlerini Kur'an'ın getirdiklerini anlamada ölçü kabul eden ve lafızda açık olan manayı terk edip, Kur'an'ı kendi görüşüne uygun düşecek şekilde açıklayan"[42] kimseler de Kur'an'daki hakikate eriştiklerini söyleyemezler… Çünkü İmam Mâtürîdî'nin ifâdesiyle, "Dil kurallarını, ayetin siyak ve sibakını, sosyal ve tarihî gerçekleri hesaba katmamak, manayı istenilen tarafa çekme ve maksadını aşacak şekilde tevil etme yanlışlığından başka bir şey olamaz."[43] Yani, Allah'ın Kelâmı'nı tefsirde hiçbir ilke tanımayan, siyasî, hukukî, sosyal ve bireysel inanç ve menfaati sebebiyle mutlak doğru kabul edip taviz vermeyi düşünmediği ön kabullerini esas alan ve Kur'an'a öyle yaklaşanlar için sorumluluk adına söylenecek hiçbir söz yoktur. Onlar, Hz. Peygamber'in de işaret buyurduğu

---

42 Kâfiyecî, Kitabu't-Teysir fî Kavâ'ıdi İlmi't-Tefsir, s. 8. İmam Gazalî de böyle bir tefsiri "ayeti tahrif" olarak değerlendirmiş ve şöyle demiştir: "Şahsın gönlünün benimsediği ve sırf bu yüzden kabul edilmesini istediği bir görüşü vardır. Bu şahıs, görüşünde haklı olduğunu ispat edebilmek için Kuran'a müracaat etmiş ve lafzında muhtemel olmayan manalarla ayetleri görüşüne delil olarak kullanmıştır. Gerçek şu ki ayetin onun fikri ile yakından ve uzaktan hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Böylece o şahıs, ayeti tahrif etmiştir. (Bkz. Gazalî, İhya, I/292)

43 Bkz. İmam Mâtürîdî, Tevilatu Ehli's-Sünne, vr. 584 a. (Talip Özdeş, İmam Mâtürîdî'nin 'Tevilatu Ehli's-Sünne' Adlı Eeserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı, E. Ü. Sos. Bil. Enst. Yayımlanmamış Doktora Tezi, s. 97)

gibi, “Kalplerinde sapkınlığa meyli olan o kimselerdendir...”[44]

3.11. İmam Gazalî’nin de söylediği gibi, Kur’an, öncelikle dil, metin ve târihsel bütünlükleri içerisinde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Bu yapılmadan, salt rivayetlere veya müfessirlerin kendilerine özgü kanaatlerine dayalı olarak anlaşılan şey, Kur’an değil, o müfessirin anlayışı ve kültürüdür.[45] Böyle bir yaklaşım ise, müfessire doğrudan doğruya Kur’an’dan ilham alarak onun özgün ve çağdaş anlamını tespit etme ve İslâm’ı asrın idrakine söyletme imkânını vermez.

Şunu da belirtmeliyiz ki, İslâm dünyasında on dört asırdan beri önemli bir kültür birikimini günümüze taşıyan tefsirler, elbette küçümsenemez ve reddedilemez. Fakat bilinmelidir ki, onlar ne Kur’an’dır ne de İslâm… Kur’an-ı Kerim’in bütün insanlara söyleyeceği, bir asırda ve bütün zaman ve mekânlar için kavranıp ifâde edilmiştir gerekçesiyle, artık tefsir edilmeyeceğini düşünmek de Kelamullah’ı

44 Krş. Buharî, Tefsir, 3, 1.
45 Bkz. İmam Gazalî, İhyâ, I/290.

tanımamak demek olur.[46] O nedenle 'İbnu'l-vakt' (yaşadığı çağın ürünü) tabir edilen her müfessirin veya görüş sahibinin, ayete verdiği mana, onlara dayalı hükümler ve uygulamalar, mutlaka o müfessiri var eden kültürün bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Fakat yine de sistemli bir biçimde eleştiriye tabi tutulmadan okunmamalıdır.

Tefsir, Te'vil ve Kur'an'ı Tefsirde Temel İlkeler mevzularını, dipnotta da olsa, örnek metinlerle açıkladıktan sonra, şimdi de konumuzla ilgili iki anahtar kavramı *ayet* ve *nesh* kavramlarını açıklayarak makalemize devam etmek istiyoruz.

4. Ayet Kavramı

4.1. Lügatta *Ayet* (çoğ. ayât ve ây), açık alâmet, işaret, nişane, delil, belge, gösterge, ibret, aydınlatıcı ışık, yüksek bina gibi manalara gelir. Bir şeyin tanınmasına sebep olan emare, işaret manasına da kullanılır. O nedenle Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine ve yüceliğine delalet eden her şeye Kur'an'da ayet tabir edilir.

---

46 Tahsin Görgün, Klâsik Anlama Yöntemlerinin (Fıkıh ve Tefsir Usûlü) İmkân ve Sınırları, s. 11.

Peygamberlerin hak olduğunu ispat edici mahiyette olan mucizelere de ayet denmektedir.

4.2. İstılahta ise, uzun olsun kısa olsun, sureler içerisinde yer alan ve fasılalarla birbirlerinden ayrılan Kur'an'ın her parçasına ayet denir.[47] Her parçanın tam bir mana ifade ediyor olması şart değildir. O sebeple altı bin küsur cümlecik, yarım veya tam cümleden her birisi birer ayettir.

4. 3. Kur'an'da Ayet Kelimesinin Kullanılışı

Kur'an'da ayet kelimesi, ıstılahî manada hep çoğul olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Müfret olarak, tekrarlarıyla birlikte toplam 86 defa, tesniye olarak da iki defa kullanılır. Bunlardan – üçünde tekrar olmak üzere – sadece dört yerde ıstılahî manada آية من آيات القرآن "Kur'an ayetlerinden bir ayet..." şeklinde kullanıldığı görülmektedir[48]; bunlardan üçü yine çoğula nisbet edilmiştir; 82 yerde ise, hep delil, işaret, belge ve mucize manalarında gelmiştir.

---

47 Cürcanî, Tarifat, s. 41.
48 Bkz.En'am, 6/4;Yasin, 36/46;

Ayrıca, işaret, alamet, delil, belge manasına gelen sübjektif şeylere olduğu gibi, Allah'ın kudret ve tasarruf gücüne delalet eden objektif şeylere de ayet denilmektedir. Misal, gece ve gündüz[49], Nuh ve gemidekiler[50], Salih'ın devesi[51], Meryem ve Oğlu[52] bu manada birer ayettirler; dolayısıyla Hz. Peygamber veya O'nun vasıtasıyla gerçekleştirilen bir olgu da ayet kavramının bu manasına dâhil edilebilir. Ayrıca ayet kelimesinin daha açığı ve açıklayıcı manasında 'beyyine' tabirinin Kur'an'da Rasulüllah (s.a.v.) için kullanıldığını görmekteyiz. Sözün gelişi Beyyine sûresinin ilk dört ayetinde 'rasul' kelimesi, iki defa 'açıklayıcı ayet, apaçık belge' manasında kullanılmıştır.

Bu tespitlerimize dayanarak Kur'an'da ayet kelimesinin şu beş anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz:

4.3.1. "Kevnî ayet" de denilen evrendeki bütün yaratılmışlar, onların bağlı bulundukları kanunlar, oluşum tarzları, duruşları ve çevreye etki ve yararları; *işaret, belge ve delil* anlamında

---

49 İsra,17/12.
50 Ankebut, 29/14.
51 Âraf, 73; Hud, 11/64.
52 Mü'minun, 23/50.

Allah'ın ayetleridir. Kur'an'da: *"Ve min âyatihi…"*[53] ile başlayan ifadeler bu tür ayetlere delalet etmektedirler.

4.3.2. Bir peygamberin peygamberliğini ispat sadedinde Allah'ın onun elinden yarattığı harikulâde olaylara, yani mucizelere de Kur'an'da ayet tabir edilir. Kur'an'da mucize kelimesi geçmez.

4.3.3. Peygamber göndermek ve onlara Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an gibi kitap ve sayfalar indirmek sadece Allah'a özgü olgu ve olaylar olarak Allah'ın ayet ve belgelerindendir.

4.3.4. Kur'an'da, sureler içerisinde yer alan ve fasılalarla birbirlerinden ayrılan altı bin küsur cümlecik, tam veya yarım cümle veya cümlelerden her birisi Kur'an'a ait ayetlerdir. Bu kısım ayetler, ayet kavramının ıstılahî /terim anlamına dâhildirler.

4.3.5. Allah'ın, Hz. Peygamber'e İsrâ ve Miraç hadiseleri esnasında gösterdiği ve onun da bizzat görüp kimini tam olarak tavsif ettiği kimini ise tavsif etmekten aciz olduğunu söylediği dünya ve ahiret âlemlerine ait

---

53 Bir örnek için bkz. Rum, 30/20-26.

"görüntüler", olgular, hadiseler ve hakikatler ki, bunları başka insanlar göremezler...[54]

Buna göre Kur'an'da geçen ayet kelimeleri, bulundukları yerlere göre bu beş manadan birisinde kullanılmıştır… Bu demektir ki, ayet kelimesi Kur'an'da geçtiği her ayette aynı mana da kullanılmamıştır. Yukarıdaki manalardan hangisinde kullanıldığını ise, kelimenin geçtiği bağlamı tayin eder. Zira evrensel dil kaidesidir: "Her kelime ancak kendi bağlamında anlam kazanır…" Dolayısıyla ayet kelimesi, *nesh* kavramıyla birlikte geçtiği her ayette mutlaka neshi savunanların anladığı manada hüküm ifade eden ayet değil, o bağlama uygun bir manada kullanılmış olabileceği nazardan uzak tutulmamalıdır… Kanaatimizce asırlardan beri Kur'an'da *nesh* tartışmasının esasını, neshe delil gösterilen ayetlerlerde geçen *ayet* kelimesi ve buna verilen mana teşkil etmektedir…

5. Nesh Kavramı

5.1. Lügatta ve Kur'an'da *nesih*, ortadan kaldırmak, izale etmek[55], gidermek, yok etmek,

---

54 Resulüllah'ın İsra ve Miraç hadiseleri esnasında gördüğü ayetlerin neler olduğu hakkında bkz. İbn Kesîr, *Tefsir*, V/1 vd.; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/3142 vd.
55 Hac, 22/52.

değiştirmek, tebdil, tahvil[56] ve bir yerden diğerine nakletmek ve yazmak[57] gibi manalarına gelmektedir.[58]

İbn Manzır nesh'i şöyle tarif etmiştir: *Nesh*, bir şeyi ibdal edip onun yerine başkasını ikame etmek demektir. Tenzilde "Ma nensah…" ayeti bu manayadır. İkinci ayete *nasih*, birincisine ise *mansuh* denir.

Aynı şekilde bir şeyi başka bir şey ile değiştirmeye de *nesh* tabir edilir. Mesela ayetin ayet ile değiştirilmesi gibi. Bir şeyi, olduğu gibi bir mekândan alıp başka bir mekâna nakletmeye de *nesh /istinsah* denir. Kendisiyle amel edilen bir emrin sonraki bir emir ile yürürlükten kaldırılması da neshdir.[59]

İbn Atiyye demiştir ki, Arap lisanında nesh iki kısımdır: Birincisi, yazının bir kitaptan diğerine aktarılması gibi nakil, ikincisi ise izale (yani tamamen yok etmek) anlamındadır. Bunların her ikisi de Allah'ın kitabında vakidir: "İnna künna nestensihu ma küntüm ta'lemun"

---

56 Nahl, 16/103.
57 Casiye, 45/28, 29.
58 Bkz. Rağıb el-İsfehanî, el-Müfredat, s. 490; Zerkeşî, el-Burhan, II/29; Tehanevî, Keşşaf, II/1377.
59 Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 'NSH' mad. III/61.

(Casiye, 45/29) ayeti birincisine, "Ma nensah min ayetin…" (Bakara, 2/106) ayeti de ikincisine misaldir.

İzale etmek anlamında nesh iki kısımdır: Biri, mensuhtan sonra nasih sabit kalır; Arapların "Nesehati'ş-şemsü ez-zılle" cümlesinde olduğu gibi. Diğerinde ise nasih de mensuh da tamamen gitmiş, yok olmuştur: "Nesehatirruyhu el-esere" sözünde olduğu gibi. Şeriatte her iki kısma göre de nesh vakidir. Nasih hakikattir ve Allah Teala'dır...

Allah'ın sıfatlarından herhangi birisinde teğayyür söz konusu olmadığı için "nesh" Allah için caizdir. Fakat ilmin sonradan gelmesi veya iradenin değişmesi söz konusu olduğu için Allah hakkında "beda" caiz değil, muhaldir. *Nesh* ile *beda* aynı şey değildir…[60]

5.2. Istılahta *nesh* ise, birbirinden farklı birden fazla tarifi yapılmıştır. Mesela;

- "Bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır."

- "Şer'î bir hükmün başka bir şerî delil ile kaldırılmasıdır."

---

60 Bkz. İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Veciz, I/190.

- "Önce gelmiş olan bir ayetin hükmünün, ondan sonra gelen başka bir ayetin hükmü ile değiştirilmesi veya tamamen yürürlükten kaldırılmasıdır."[61]

Tariflerde geçen "nass", "şerî hüküm" ve "şerî delil" ile kast edilenin Kur''an ve Sünnet olduğu açıktır.

Bu tariflerin üçü de Kur'an'da veya Sünnetteki bir hükmün yürürlükten kaldırılmasından söz etmektedirler… Oysa İslam ilim adamlarının tamamı Kur'an'daki neshi başlangıçtan itibaren hep böyle tarif etmemektedirler. Bu tarifler, "Kur'an'da Metni Mensuh Hükmü Baki" veya "Hükmü Mensuh Metni Baki" yahut da "Metni de Hükmü de Mmensuh" ayetlerin mevcudiyetini savunan Usulcülerin, neshle birlikte geçen ayet kelimesine verdikleri manaya göre yaptıkları tariflerdir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Selef Kur'an'daki neshi böyle tarif etmemektedir.[62]

---

61 Tarifler için bkz. Cürcanî, *Tarifât*, s. 163; Zerkanî, *Menahilü'l-İrfan*, II/176 vd.

62 Başta Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehanî olmak üzere, İbnu'l-Arabi, Şatıbî, Dihlevî gibi tahkik ehli pek çok ilim adamının da dediği gibi, sahabîler ve tabiiler, *nesh* ve *âyet* kelimelerini lügat manalarında tanıyor ve öyle değerlendiriyorlardı. Sözün gelişi onlar, bir şeyi bir şey ile giderip izâle

İslam İlim adamlarının ittifaka yakın kanaatlerine göre, "Şeriatlerde nesh caizdir, hikmete uygundur ve vakidir. Musa'nın (a.s.) şeraiti İbrahim'in (a.s.) şeriatinde bulunan bazı hükümleri, İsa'nın (a.s.) şeriati Tevrat'ın bazı hükümlerini, Kur'an'ın getirdiği şeriat de kendinden önceki bütün şeraitleri nesh etmiştir. Bu anlamda nesh sadece amelî hükümlerde olur ve insanlık yararına olduğu için meşrudur. Fakat akideye, fedaile ve ahbara ait ayetlerde nesh olmaz. İnsanların maslahatı zamana göre değişiklik arz etmesi sebebiyle hikmet ve ilim sahibi Yüce Allah her zaman uygun olanı meşru kılar."[63]

Ancak bir şeriat diğer bir şeriatinesh edebilir. Aynı şeriat içerisinde bazı hükümlerin şeriatin diğer hükümleriyle nesh edilmesi de caizdir. Fakat diğer şeraitler için caiz görülen bu

---

etmek; ayetteki umumi hükmü, fertlerinden bir kısmına tahsîs etmek, mutlakı takyid etmek, mücmeli tafsîl etmek; âyetin bilinen lügat manasını az kullanılan ya da bilinmeyen lügat manalarından birisiyle değiştirmek; cahiliye âdetini yürürlükten kaldırmak, geçmiş şeriatları izale etmek... gibi manalarda kullanmışlardır. Bu kelime, daha sonra gelen usulcüler Müteehhirun tarafından özel ıstılahî /terim manada kullanılmaya başlanmıştır. (Bkz. **Şatıbî, el-Muvafakat, III/97; ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, s.34.)**

63 Cemaleddin Kasımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri* (çev. Sezai Özel), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 29.

ikinci hususun Kur'an'da mevcudiyeti tartışma konusudur.

Meşhur Müfessir Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehanî, Kur'an'da Müteahhirunun savunduğu manada mensuh ayet bulunmadığını söyler. Bu manadaki neshi kabul edenlerin söyledikleri nesihleri tahsis veya te'vil çeşidinden şeyler olarak yorumlar.

Bu düşüncede olanlara göre, "Kıblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid'i Harama çevrilmesi Kur'an'a ait bir nesh değil, Peygamber'in önceki hükmünün neshi olarak kabul edilmelidir. Ancak bunu Hz. Peygamber kendi ictihadiyle mi yaptı, yoksa Kur'an'ın dışında Allah'ın bir emriyle mi, bilmiyoruz. Çünkü vahiy Kur'an'la sınırlı değildir."[64]

Fakat Cumhur-ı ulemaya göre, Kur'an'ın Kur'anla neshi vakidir. Buna hiçbir engel düşünülemez. İslam'ın başlangıcında uygun görülen bir hükmün, daha sonra görülen lüzum üzerine kaldırılması mümkündür. Bunun pek çok örneği Kur'an'da vardır. Bir kısım ayetler de buna delildirler.

---

64 Kasımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri,* s. 29.

5.3.Müteahhirunun Nesh Anlayışı, Kur'an'da Neshe Delil Gösterdiği Ayetler ve Verilen Mana

"İslam âlimlerinin ekserisi neshin Kur'an'da mevcut olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar Kur'an'ın kendinden evvelki kitapları neshine ilaveten, yeni kurulmaya başlayan İslam nizamının inkişaf ve tekâmülü için nesh keyfiyetini tabii bir şey olarak karşılamışlardır. Zaten neshin asıl hedefi hükümdür, akide esaslarına tesir edemez. Halbuki hükümler zaman, mekân ve vaziyete göre değişebilir. Bir ihtiyaca binaen konulan bir hüküm, o ihtiyacın kalkmasıyla hüküm de değişebilir. Yalnız yeni gelen hüküm fayda ve sevap bakımından birinciden daha iyi veya onun benzeri olmalıdır.[65] Bu görüşü benimseyenler dinî vecibelerin ifasında bir kolaylık olduğu kanaatindedirler. Bir Kur'an ayetini ancak bir Kur'an ayeti nesh edebileceğini, mütevatir sünnetin bile Kur'an'ı nesh edemeyeceğini söyleyenler (Mesela İmam eş-Şaiî) yanında Hz. Peygamber'in sözlerinin de *"O kendi arzusuna göre konuşmaz, onun konuştukları kendisine gelen*

65 Krş. Bakara, 2/106.

vahiyden başka bir şey değildir…"[66] ayetine göre vahiy telakki edileceği; buna ilâveten Kur'an metnine girmeyen Hadis-i Kudsi gibi metinlerin bulunduğunu ileri sürerek, vahye müstenit olan sünnetin de Kur'an ayetlerini nesh edebileceği kanaatindedirler."[67]

Müteahhirun şu üç ayeti, Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetine delil göstermektedirler:

5.3.1 Birinci Ayet

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُواْ إِنَّمَا أَنتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُون /*"Biz, bir ayeti diğer ayetin yerine (bunu nesh ederek) getirdiğimiz vakit – ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir – dediler ki sen ancak bir iftiracısın! Hayır onların pek çoğu bilmezler"* (Nahl, 16/101)

5.3.2 İkinci Ayet

يَمْحُو اللّهُ مَا يَشَاء وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ . / *"Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Ümmü'l-Kitap O'nun yanındadır."* (Ra'd, 13/38)

---

66 Necm, 53/53-55.
67 Daha fazla bilgi için bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tesir Usulü*, s. 120.

5.3.3. Üçüncü Ayet

مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. / *"Biz bir ayeti nesh edersek (hükmünü diğer bir ayetle değiştirirsek) veya unutturursak (geri bırakırsak), ondan daha hayırlısını, yahut benzerini getiririz! Allah'ın her şeye kemaliyle kadir olduğunu bilmez misin?"* (Bakara, 2/106)

Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetini savunanlar, bu ayetlerin üçünde de geçen "ayet" kelimesine "ameli ayetler" /"hüküm ayetleri" anlamını vermişlerdir. Bu kimseler, aynı manaya dayanarak bu üç ayeti Kur'an'da "metni mensuh hükmü baki", "hükmü mensuh metni baki" ve "metni de hükmü de mensuh" ayetlerin ispatı için delil göstermektedirler.

Bu anlayış sahiplerine göre, Allah önce getirmiş olduğu Kur'an'daki bir ayetin hükmünü daha sonra indirdiği başka bir ayet ile nesh etmiştir. Kur'an'da bu manada mensuh ayetler mevcuttur.

5. 4. Neshin Çeşitleri

5.4.1. "Hükmü Mensuh Metni Baki Ayetler." Bunun örneği pek çoktur. Sırası geldiğinde onlardan söz edilecektir…

5.4.2. "Metni Mensuh Hükmü Baki Ayetler." Bu konuda en çok şu iki örnek ileri sürülmektedir:

Birinci örnek recm ayeti denilen şu rivayettir(!): **الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما نكالا من الله إن الله عزيز حكيم .** /Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettikleri zaman Allah'tan bir caydırıcı ceza olmak üzere onları taşlayarak öldürün! Hiç şüphesiz Allah güçlüdür, hikmete uygun iş yapar.[68]

İkinci örnek ise, Hz. Aişe'den nakledilen şu rivayettir: **عَشْرُ رَضَاعَاتٍ مَعْلُوْمَاتٍ يُحَرِّمْنَ**/ "Bilinen on emzirme haramlık hükmü doğurur"[69] ayeti; Kur'an'da yer almaktaydı. Ancak daha sonra bu, 'bilinen beş emme ile süt akrabalığı gerçekleşir'[70] ayetiyle nesh olunmuştur.

Hz. Aişe demiştir ki, Resulüllah (s.a.v.) vefat ettiğinde bu ayet, bir Kur'an ayeti olarak okunmaktaydı…

5.4.3. Metni de Hükmü de Mensuh Ayetler. Bu konuda en çok şu metin örnek verilir:

---

68 Bkz. Buhari, Hudud,30; Müslim, Hududu, 23; Ebu Davud, Hudud, 16; İbn Mace, Hudud, 9; İbn Kesir, *Tefsir,* VI/4.
69 Müslim, Rada', 5; Nesai,Nikah, 51.
70 Müslim, Rada', 24.

لو أن لابن آدم واديان من ذهب لابتغي اليهما ثالثا ولو أن له ثالثا لابتغي اليها رابعا ولا يملأ جوف ابن آدم الا التراب ويتوب الله علي من تاب /"Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, onlara üçüncüsünü de katmak ister; üçüncüsü olsa, ona dördüncüsünü de katmak ister... Âdemoğlunun karnını topraktan başkası doyurmaz. Allah, tövbe edenlerin tövbesini kabul buyurur."[71]

Süleyman Ateş, Kur'an'da söz konusu olan asıl neshin bu üçüncü grup nesh, yani "Metni de Hükmü de Mensuh Ayetler." olduğunu söylemektedir. Fakat görüşüne getirdiği açılımla bu görüşü savunanlardan ayrılır ve onlardan oldukça farklı ve yeni bir nesh çeşidi ortaya atmış olur. Biz bunu dördüncü bir nesh çeşidi olarak kaydetmek istiyoruz:

5. 4. 4. Peygamber'e Unutturulmuş Ayetler: "Yalnız bizim kesin kanaatimiz odur ki, Kur'an'da kast edilen nesh, Hz. Peygamber'e unutturulmuş olan ve dolayısıyla yazılmayan ayetlerdir. Ama Kur'an'a yazılmış olan her ayetin hükmü vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) hiçbir ayet hakkında "bu ayet mensuhtur" dememiştir…

---

71 Hibetullah b. Selâme, Ebu'l-Kasım(ö.410 h.) *en-Nasih ve'l-Mensuh*, Mısır, 1967, s.5.

Ateş, bu düşüncesiyle ilk üç çeşit neshi savunanlardan tamamen ayrılmaktadır. Zira onlar nesh kavramını, Kur'an'a yazılıp da sonradan metni veya manası veya hem metni hem de manası silinmiş olan ayetler için kullanırlar.

Ateş bu görüşüne سَنُقْرِئُكَ فَلاَ تَنْسَى إِلاَّ مَا شَآءَ اللَّهُ / "Sana (Kur'an'ı) okutacağız, sen de unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediğini unutabilirsin."[72] Ayetini delil göstermiş ve şöyle sürdürmüştür.

"Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine gelen bazı ayetleri tebliğ etmezden önce veya sonra unutmuştur. Buna dair bazı hadisler naklederler…

"Şayet Hz. Peygamber'in unuttuğu bazı ayetler varsa bunlar, Kur'an'ın bütünlüğünü bozacak ölçüde değildir. Pek az ayetlerdir ki Allah onların yerine yenilerini indirmiştir."[73] Oysa bu iddianın Kur'an veya sahih sünnet ile iddiası gerekirdi ki, bize göre bu görüşün ispatı mümkün değildir…

---

72 A'la, 87/6, 7.
73 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1990, I/214.

"Kur'an'da anlamsız, sırf kalıp olsun diye inmiş ayet yoktur." sözüyle de neshin diğer üç çeşidini açık bir dille reddeder.

5. 5. Neshin İlkeleri

Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetini savunanlar bu konuda bir takım prensipler belirlemişlerdir. Bunları cem' edip maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

5.5.1. Nesh, yalnız ahkâm'da, diğer bir ifade ile "amelî hükümlerde olur."

5.5.2. Ahkâmla ilgili ayetlerden ikisi birbirine tezat teşkil edip aynı anda ikisiyle de amel etme imkânı bulunmamalıdır.

Ahkâmla ilgili ayetlerin arasını cem etmek mümkün olmaz ve tarihleri de bilinirse o zaman ikincisinin birinciyi nesh ettiği kabul edilir.

5.5.3. Akideye, fedaile ve ahbar'a ait ayetlerde nesh vaki olmaz. İkaz ve tehditlerde de nesh cari değildir.

5.5.4. Aynı anda indirilmiş ayetler arasında da nesh söz konusu değildir. Dolayısıyla ayetin son kısmı baş tarafını nesh etmez…

5.5.5. Zaman bakımından mensuh ayet önce nasih ayet ise sonra indirilmiş olmalıdır.

5.5.6. Nasih ayetle getirilen hüküm, mutlaka öncekinden ya daha hayırlı veya misli olmalıdır.

5.5.7. Kur'an, ancak Kur'an ile nesh olunabilir; sahih de olsa Sünnet Kur'an'ı nesh edemez. Çünkü Sünnet Kur'an'dan daha hayırlı olmadığı gibi onun misli de sayılamaz.

Bazılarına göre, sahih Sünnet de Kur'an'ı nesh edebilir.

5. 6. Mensuh Ayetlerin Sayısı

Pek çok ilim adamı gibi Dihlevî de demiştir ki, Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetini savunanlara göre, kendileriyle amel edilmeyecek /mensuh ayetlerin sayısının beş yüze ulaştığı söylenmektedir.[74] Ancak bu sayı, neshi kabul edenler arasında bile müttefekun aleyh değildir. Sözgelimi Hibetullah b. Selame (ö.410 h.), en-Nasih ve'l-Mensuh adlı eserinde, Kur'andan 222 ayetin mensuh olduğunu nasihleriyle birlikte kaydetmiş ve şöyle demiştir: "Ben bunları Kelbî, Mukatil b. Süleyman, Mücahid b. Hubeyb,

74 Bkz. Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebir*, 34-35.

İkrime b. Amir, Muhammed b. Saîd el-Avfî ve Yahya b. Sellam gibi meşhur Müfessir ve Muhaddislerin en-Nasih ve'l-Mensuh adlı eserlerinden derleyip çıkardım..."[75]

Celaluddin es-Suyuti, el-Itkan fî Ulumi'l-Kur'an adlı eserinde, mensuh denilen ayetleri teker teker incelediğini ve bunların sayısının 20'yi geçmeyeceğini söylemiştir.[76]

Şah Veliyyullah ed-Dihlevi ise, "Benim görüşüme gelince bu yirmi ayetin ekserisinde bir düşünce vardır, yani onlarda nesih meselesi açık olmadığından tefekkür için bir meydan vardır. Şimdi bunların esasını yani başlıcalarını teker teker muahaze ve soruşturma yani tenkitle getirelim."[77] dedikten ve değerlendikten sonra şöyle demiştir:

"İzin isteme (en-Nur, 24/58) ayetiyle mal taksimi (en-Nisa, 4/8) ayeti hakkında en sahih olan ise muhkemliktir ve neshin olmamasıdır. Böylece mensuhlar on dokuz oldu. Bizim yazdığımız

75 Hibetullah b. Selâme, *en-Nasih ve'l-Mensuh*, s.105-106.
76 Celalüddin es-Suyuti, *el-Itkan fi Ulumi'Kur'an*, II/20-27.
77 Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebir*, s. 35.

tenkitlere göre de nesh ancak (şu) beş ayette görülür."[78]:

Biz değerlendirmemizi Dihlevî'nin mensuhdur dedikleri beş ayet üzerinde yapacağız. Bu beş ayet, Kur'an'da mensuh ayetlerin olduğunu savunanların üzerinde ittifak ettikleri ayetler olmuş oluyor.

6. Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilmeleri ve Değerlendirilmeleri

Biz bu ayetleri, yukarıda belirlediğimiz "Kur'an Tasavvurumuz", "Tefsirde Yöntem" ve "Tefsirde Temel İlkeler" çerçevesinde; özellikle de söz konusu ayetleri tematik paragraflar şeklinde ele alıp yeniden mana vermeye çalışacağız. Çünkü yukarıda yaptığımız tespite göre, Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetini savunanlar, bu ayetlerin üçünde de geçen "ayet" kelimesine, metinsel ve tarihsel bağlamlarına hiç bakmaksızın, "hüküm içeren ayetler" anlamını vermişlerdir… Kur'an'da "Metni Mensuh Hükmü Baki", "Hükmü Mensuh Metni Baki" ve "Metni de Hükmü de Mensuh" ayetlerin varlığına delil olarak bu ayetler gösterilmiştir.

78 Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebir*, s. 49 vd.

Hiç şüphesiz delil sağlam ise medlul de sağlam olur. Bakalım!

6.1. Neshe Delil Gösterilen Ayetler

6.1.1. Birinci Ayet

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَآ أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

"Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirip değiştirdiğimizde Allah neyi indirdiğini çok iyi bilmektedir... Dediler ki 'sen, ancak bir müfterisin.' Hayır, onların çoğu bilmiyor. De ki: 'Ruhulkudüs[79] sana onu, imân edenleri imanlarında sâbit kılmak, Allah'a teslim olanlar için de bir kılavuz ve bir müjde olmak üzere Rabbinden bir gerçek olarak indirdi.' Biz onların: 'Ona bir insan öğretiyor' dediklerini kesinlikle bilmekteyiz. Halbuki öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bu ise, apaçık Arapça bir dildir! Allah'ın ayetlerine inanmayanları Allah doğru yola iletmez; üstelik can yakıcı azap da onlar içindir.

---

79 Burada, ruhulkudüs'ten maksat Cebrail'dir. Bkz. Bakara, 2/97.

Yalanı, ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar uydurur; yalancılar da işte bunlardır." (Nahl, 16/101-105)

Burada Resulüllah'a "*'sen, ancak bir müfterisin."* ve "*Ona bir insan öğretiyor*" diyenler Mekkeli müşriklerdir. Böyle söylemeleri ise şu sebepledir: Bir zamanlar, Hz. Muhammed bunları kendisi uyduruyor, dediler. Fakat onun okuma yazma bilmeyen ve hayatı boyunca hiç kimseden bir şey öğrenmemiş ümmi bir insan olduğunu bildikleri için o sözlerinin tutmadığını gördüler ve bu sefer de *'Ona bir insan öğretiyor'* demeye başladılar.

Farklı rivayetler olmakla beraber nakledildiğine göre, *"Ona öğretiyor..."* dedikleri bu şahıs, Amir İbn Hadramî'nin kölesi Cebr'dir. Cebr Romalıdır ve Hıristiyan'dır.[80] Mekke'de demircilik yapar, kılıç üretir… Güya Hz. Peygamber zaman zaman onu dinliyor ve ondan dinlediklerini getirip insanlara anlatıyordu... Bu iddialarını da Cenab-ı Allah reddetmiştir. Çünkü bu kölenin ana dili Arapça değildir; az-çok Arapça bilse de böylesine edebî ve mu'ciz bir kitabı vücuda getirmesi mümkün değildir...

Müşriklerin: "...sen, ancak bir müfterisin.";

---

80 Bkz. Nesefî, Medârik, II/300; İbn Kesir, Tefsir, IV/523.

“Ona bir insan öğretiyor” gibi sözleri ve onlara Allah’ın: “De ki onu Ruhulkudüs/Cebrail (...) Rabbinden bir gerçek olarak... bir kılavuz ve bir müjde olmak üzere indirdi...’ mealindeki cevabı sebebiyle denilebilir ki, bu paragraftaki ana tema Kur’an’dır; Kur’anın o güne kadar indirilmiş olan ve indirilmekte olan ayetleridir. “Daha önce indirilmiş olan herhangi bir ahkâm ayetin hükmünün daha sonra gelen bir ayetin hükmüyle değiştirilmesi” bu paragrafta söz konusu bile değildir.

Müşriklerin ilk iddialarına göre, bu ayetleri Peygamber kendisi uydurmaktadır. Onları ona Şeytan öğretmektedir. Daha sonraki iddialarına göre ise, Peygamber bunları Habeşli Hıristiyan bir köleden öğrenip insanlara anlatmaktadır…

Allah Teala bu paragrafta onlara şu cevabı vermektedir: Peygamber’in kalbine indiren Şeytan veya herhangi bir cin değil, Ruhu’l-Emin[81] olarak da isimlendirilen Cibril’dir. O da onu Allah’ın izniyle indirmektedir.[82] “Öğretiyor…” dedikleri kimse ise bunu yapamaz, zira onun lisanı Arapça değildir…

---

81 Şuara, 26/193.
82 Bakar, 2/97, 98.

Burada getirilen *ayetten* maksat bütün halinde Kur'an olunca, değiştirilip götürülen ayetten maksat da ondan önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil olmalıdır. Çünkü Kureyş'in Ehl-i Kitaptan haberleri var idi. Tevrat ve İncil'i biliyorlardı. Hatta kendilerine içlerinden bir peygamber ve kitap gönderildiği takdirde onlardan daha dindar olacaklarını iddia ediyorlardı. Beyyine suresinden okuduğumuza göre müşrikler de Ehl-i Kitap ile birlikte bir peygamberin gelmesini ve geleceğini beklemekteydiler…

Süleyman Ateş, bu ayeti tefsir ederken, değiştirilen ayetler hakkında: "Peygambere, bi'setin ilk yıllarında, vahiy kâtibi kullanmadığı dönemde indirilip de henüz yazıya geçmeden unutturulan bazı sureler ve ayetler" olduğunu söylemiştir.[83] Fakat bu görüş sağlam delillerle ispat edilebilmiş değildir. İncelediğimiz kadarıyla, ispatı da bizce mümkün gözükmemektedir.

Burada, neshi savunanların göz ardı ettikleri bir gerçek de şudur: Neshi savunanlara göre, asıl hedef hükümdür. Ahkâm ayetleri

83 Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, V/138 vd..

Medine'de nazil olmuşlardır. Bu sure ise Mekkî'dir. Mekke'de indirilen ayetler arasında ahkâm ayeti yok ki, hükmü de bu ayetle nesh edilmiş olsun!

O halde bu paragrafta kast edilen mana nedir? denilecek olursa, bize göre, "değiştirilen ayet"ten maksat önceki semâvi kitaplar, onların "yerine getirilen ayet"ten maksat ise bütün hâlinde Kur'an'dır. Çünkü Kur'an ve ondan önceki semavî kitaplar, hem peygamberleri için birer mûcize anlamında ayettir hem de her biri bir bütün hâlinde Allah'ın ayetidirler...

6.1.2. **İkinci Ayet**

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلاَ أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُمْ بَعْدَمَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ *"Daha önce kitap verdiğimiz kimselerden (iman edenler), sana indirilenleri sevinçle karşılayanlar olacağı gibi, fırkalar içerisinde onun bir kısmını inkâr edenler de olacaktır. De ki: "Bana, ancak Allah'a ibadet etmem ve O'na şirk koşmamam emrolundu. Ben, sadece O'na dua ediyorum,*

dönüşüm de yalnız O'nadır. Biz, aynı şekilde Kur'an'ı da sana Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra eğer onların arzularına uyacak ulursan *seni Allah'tan koruyacak ne bir veli ne de bir koruyucu bulunur! Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı.*[84] *Allah'ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir ayet /kitap getirmesi mümkün değildir. Her sürenin /dönemin bir kitabı vardır; Allah dilediği kitabı nesh eder, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira "Ana Kitap" O'nun katındadır."* (Ra'd, 13/36-39)

Buradaki *ayet* kelimesine genelde "mucize", "*Her sürenin bir kitabı vardır*…" cümlesine de, "kader" anlamında "her sürenin bir yazgısı vardır…" anlamı verilmiştir… Mesela H. Basri Çantıy'ın meali şöyledir: "Andolsun ki biz senden önce de peygamberler göndermişiz, onlara da zevceler ve evlatlar vermişizdir. Allah'ın izni olmadıkça her hangi bir ayeti (bir mucizeyi) getirmek hiçbir peygamberin haddi değildir. Her zamanın (kulların maslahatlarına göre) yazılmış hükmü vardır."

Elmalılı merhum ise, bu ayeti şöyle izah etmiştir: Her vaktin ve müddetin Allah yanında

84 Bkz. Furkan, 25/7-9.

ayrı bir yazısı, özel bir hükmü vardır. Bu kitaplar hikmet gereği değişen hal ve durumlara göre farklı olarak yazılmışlardır. O nedenle farklı zamanlarda farklı kitaplar indirilmiştir. Mesela Musa devrinin kitabı başka, İsa devrinin kitabı başka, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed devrinin kitabı başkadır, velhasıl her zaman için bir kitap vardır ve son devrin kitabı da Kur'an-ı Kerim'dir. Onun için Arapça bir hüküm olarak indirilen bu kitap İslâm'da değişmeyen ve önceki kitaplarda da yer alan esaslardan Tevhid, güzel ahlak ve namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi vecibeleri tasdik ve tahkim eder, bazı ahkâmı da değiştirir, nesh eder.[85]

Bu paragraftaki *ayet* kelimesi, "mucize" anlamına gelebileceği gibi, "kitap" veya "kitaptan bir bölüm /ayet" anlamına da gelebilir. Fakat paragrafta dönemlerin kitaplarından söz edildiği kabul edilirse, "kitap" veya kitap anlamında ayet anlamının tercih edilmesi bağlama da uygun düşecektir. Çünkü "Her sürenin bir kitabı vardır…" cümlesi bu manayı desteklediği kanaatindeyiz.

---

85 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, IV/3001.

Buradaki nesh'ten maksat ise, Müteahhirunun zannettikleri manada bir nesh değil, yukarıda Elmalılı'nın izahı içerisinde açıklandığı üzere Hz. Musa devri ve ahkâmının, Hz İsa ile, Hz. İsa devri ve ahkâmının da Hz. Muhammed'in devri ve tebliğ ettiği ahkâm ile nesh edilmesi olmalıdır.

Kanaatimizce Kur'an-ı Kerim'de söz konusu olan neshin hem Kur'an metnine hem de realiteye uygun en makul açıklaması bu olmalıdır.

Kaldı ki, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Ra'd suresi de Nahl suresi gibi Mekkî surelerdendir ve Mekke döneminin en son nazil olan bir surelerindendir. Bu dönemde ahkâm ayetleri henüz yok ki, bu surede de Kur'an'dan bir ayetin hükmünün kaldırıldığından söz edilmiş olsun…

6.1.3. Üçüncü Ayet

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾/ "*Ne Ehl-i Kitap'tan inkâr edenler ne de müşrikler Rabb'inizden*

size herhangi bir hayrın indirilmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediği kimselere tahsis eder! Allah büyük lütuf sahibidir... Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak, ya ondan daha iyisini getiririz yahut da mislini! Sen Allah'ın her şeye güç yetirdiğini bilmez misin? Evet, göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu ve sizin için Allah'tan başka hiçbir velinin de yardımcının da bulunmadığını bilmez misiniz?!" (Bakara, 2/105-107)

Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyetini kabul eden müfessirler, ilk iki ayette olduğu gibi, burada geçen *ayet* kelimesine, Kur'an'da hüküm ifade eden ayetlerden herhangi bir ayet; *nesh* kelimesine de "Kur'an'dan, önce gelen bir ayetin hükmünün daha sonra gelen bir ayetin hükmü ile yürürlükten kaldırılması" manasını vermişlerdir.

Halbuki 106. ayet tek başına değil de, 105, 106 ve 107. Ayetlerle birlikte tematik paragraf hâlinde; hatta **يَابَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيَ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ** ﴿٤٠﴾ ile başlayan 40. ayetten 122. ayete kadar bir pasaj halinde okunduğu zaman görülecektir ki, hep Ehl-i Kitaptan, onların; özellikle Yahudilerin Peygamber'e ve Kur'an'a itirazlarından, onlara

verilen cevaplardan… söz edilmektedir. Hüküm içeren herhangi bir ayetteten değil. O sebeple Buradaki *ayet* ve *ne*sh'den maksat müteahhirun ilim adamlarının zannettikleri *ayet* ve *nesh* olamaz.

Çünkü *Nesh* ve *İnsa*'dan söz eden ayetlerin bağlamında, Yahudilerin kendilerinin Ehl-i Kitap olarak doğru yolda olduklarından, ancak Yahudi ve Hıristiyan olurlarsa (ümmilerin) doğru yolu bulacaklarından, onlardan başkalarının cennete asla giremeyeceklerinden… söz edilmektedir. Ayrıca bu ayetlerin tamamı kıblenin değiştirilmesi de dâhil bu bağlamda Yahudilerin yaptıkları itirazlar ve onlara verilen cevaplar olarak indirilmişlerdir. Bu ayetler, hükmü nesh edilmiş herhangi bir Kur'an ayetinden sonra indirilmemiştir. Kaynaklarda, tarihî olarak böyle bir ayetten söz edilmemektedir… Eğer 106. Ayet Kur'an'dan bir nesh olayı üzerine indirilmiş olsaydı, neshi savunan kimseler, Resulüllah bize şu hükmün nesh edildiğini açıkladı ve ona itirazlar oldu, Allah da cevap olarak bu ayetleri indirdi demeleri gerekirdi. Oysa bu bağlamda öyle bir durum ve rivayet söz konusu değildir. Fakat bu pasajda Yahudilerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a itirazları açıktır. Kendilerinden

başkalarını tanımamaktadırlar. Allah da onlara cevap vermektedir.

Yahudîlerin bütün inkâr ve itirazları peygamberliğin, umdukları ve bekledikleri gibi İsrail oğullarından değil de Araplardan /Kureyş'ten birisine Hz. Muhammed'e verilmesinedir. Hatta Cebrail'e düşmanlıkları dahi bu yüzden idi... Bile bile ayetleri inkâr etmeleri ve Allah'a isyanları da bu yüzdendir… Bilhassa: "*Allah rahmetini dilediği kimselere tahsis edebileceği halde Ehl-i Kitaptan ve Müşriklerden çoğu Rabbinizden size bir hayrın indirilmesini istemezler. Oysa Allah büyük lütuf sahibidir!*" mealindeki 105. ayet, onların bu tavırlarına cevap teşkil etmektedir.

Kanaatimizce buradaki *ayet, nesh* ve *insa* kavramları ile bir değil birden fazla mana kast edilmiş olabilir. Şöyle ki:

6.1.3.1. *Ayet* ile, Allah'ın, istediği toplumdan, istediği kimseyi seçip risâlet göreviyle görevlendirme iradesi ve gücü; *nesh* kavramı ile de Allah'ın, peygamber gönderme geleneğini Yakub /İsrail oğullarından kaldırması ve en son peygamber Hz. Muhammed'e vermesi, ona vahy etmesi ve kitap indirmesi.

6.1.3.2. Aynı pasajda yer alan, kıblenin Kudüs'teki Beytü'l-Makdis'ten Mekke'deki Beytullah'a çevrilmesi

6.1.3.3. Tevrat ve İncil'in, kısmen kaydedilmeyip unutturulmuş, kısmen değiştirilmiş kısmen de tahrif edilmiş olan hükümlerinin, artık tamamen yürürlükten kaldırılıp, zihinlerden uzaklaştırılıp Kur'an'ın onun yerine ikame edilmesidir...

Biliniyor ki, mülkün sahibi Allah'dır. O Kadîr'dir ve mülkünde mutlak iktidar sahibidir… *"Her sürenin/dönemin bir kitabı vardır; (Kadîr olan) Allah dilediğini (devri sona erince) yürürlükten kaldırır, dilediğini de yürürlüğe koyar. Zira Ana Kitap O'nun katındadır…"*[86]

Bu anlayış, ayette neshe gerekçe olarak gösterilen: *"Biz, bir ayeti nesh eder veya unutturursak, ondan ya daha iyisini getiririz veya mislini... Sen, Allah'ın her şeye güç yetirdiğini bilmez misin?"* ayetinin ruhuna da son derece uygun düşmektedir...

Çünkü Adem'den en son peygamber Hz. Muhammed'e gelinceye kadar din İslâm'dır.

86 Bkz. Ra'd, 13/37-39.

İslâm bir bütündür. Tarih boyunca toplumların akıl ve sosyal gelişmelerine paralel olarak semavi kitapların muhtevasında da bir gelişme söz konusudur... Kur'an ise İslâm Dini'nin en son kitabıdır. Onunla din kemale erdirilmiş, Allah'ın insanlık âlemine nimeti tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim, en son kitap olması sebebiyle, hüküm ve adalet bakımından da son derece geliştirilmiş mükemmel bir kitaptır…[87] Son devrin kitabı

---

87 Şu ayetler de Kur'an'da Mensuh Ayet Düşüncesini Nefyeden Ayetler olarak hatırlanmalıdır:

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلاً لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ« *Rabbinin kelimatı, doğruluk bakımından da adalet bakımından da tamamlanmıştır; O'nun kelimelerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur.* ***O her şeyi iyi işitir ve her şeyi iyi bilir."*** **(En'am, 6/114**

Elmalılı M. Hamdi Yazır bu ayeti şöyle yorumlamıştır: "Rabbinin kelimatını değiştirebilecek, ona karşı hâkimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiçbir şey, hiçbir kimse yoktur. Ne kimse onun kelimatını kaldırıp yerine daha doğru daha adaletlisini koyabilir ne de mislini. Söz O'nun sözü, kanun O'nun kanunu, kitap O'nun kitabı, hüküm O'nun hükmüdür. Binaenaleyh Allah'tan başka hakem talebi nasıl tasavvur ve tecviz olunabilir?" (Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* III/2035)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لاَ يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلاَ مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ /**"*Kendilerine geldiğinde Zikr'i inkâr edenler de Allah'a gizli değiller! Şüphe yok ki*** *O, Azîz87 bir kitaptır; ne önceden ne de sonradan ona batıl sokulamaz.* ***O, her şeyi yerli yerince yapan ve övülmüş*** *olan Allah tarafından indirilmiştir.87"* **(Fussilet, 41/41, 42.)**

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِيَ أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ /«*Mana ve maksatları apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğunda huzurumuza çıkarılacaklarını ummayanlar, "Bize, bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir." dediler. De ki: "Benim onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir; ben sadece bana vahy edilene uyarım; eğer Rabb'ime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Şayet Allah*

Kur'an'dır. Onunla önceki kitapların tamamı nesholunmuştur.

Açıkça görülmektedir ki, Kur'an'da neshi savunanlar, ayetleri bağlamlarından kopartıp sadece bir kısmını neshe delil göstermektedirler. Oysa bu ayetler, hem metinsel bağlamları hem de tarihsel ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurularak okundukları zaman onların verdikleri manadan farklı manalara gelmektedirler. Kanaatimizce bu bir yaklaşım hatasıdır. Kur'an'ın ifadesiyle *zeyğ*'dir… Savunduğu fikri esas alıp ayeti maksadını aşacak şekilde kullanmaktır.

6.2. Suyutî ve Dihlevî'nin Mensuh Saydıkları Beş Ayet ve Nâsihleri

Biz bu bölümde Suyutî'ye göre hükmü mensuh kabul edilen yirmi, Dihlevî'ye göre ise, Suyutî'nin de mensuh addettiği beş ayeti mercek altına almak ve yakından incelemek istiyoruz. Bakalım ki, "Geleneksel Nesh Anlayışına" göre

---

dileseydi ben onu size ne okur ne de bildirebilirdim. Daha önce aranızda bir ömür geçirdim. Siz, hiç düşünmez misiniz?" Allah'a yalan uyduran veya ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir! Mücrimler asla kurtulamazlar!" (Yunus, 10/15, 16)

"وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا *Rabbinin kitabından sana vahy edilenleri oku; O'nun kelimelerini değiştirecek hiç kimse yoktur; O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın."* (Kehf, 18/27.)

de bu ayetler gerçekten mensuh sayılabilir mi? Neshi kabul edenlerin şart olarak ileri sürdükleri ve yukarıda yedi madde halinde kaydettiğimiz ilkeler çerçevesinde meselenin eleştirisini yapacağız. Bizce, tartışılmakta olan nesh konusunda tatmin edici bir kanaate varabilmek için yapılması gereken en önemli ve en son çalışma bu olacaktır... Hani derler ya "Halep oradaysa arşın buradadır…"

Nüzul Sırasına Göre

6.2.1.Birinci Ayet

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُواْ مِئَتَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ يَغْلِبُواْ أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُونَ /*"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, kâfirlerden iki yüz kişiye galip gelirler; sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar gerçekleri kavramayan bir topluluktur."* [88]

Deniliyor ki, Enfal sûresinin bu altmış beşinci ayeti, devamındaki altmış altıncı ayetiyle nesh olunmuştur:

اْلآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ

88 Enfal, 8/65.

الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾ /*"Fakat Allah, şu anda sizde bir zafiyetin olduğunu gördüğü için bu oranı sizin için hafifletti; şimdilik bilesiniz ki sizden sabreden yüz kişi olursa iki yüz kişiye kesinlikle galip gelir; bin kişi de Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir!"*

Biliniyor ki Enfal suresi, hicretin ikinci yılında, Bedir savaşından hemen sonra ve toptan indirilmiş bir suredir. Bu savaşın geniş bir analizini yapmaktadır. Müslümanların savaştan önceki, savaş esnasındaki ve savaştan sonraki durumlarını açıklayarak peş peşe mesajlar sunmaktadır. Özellikle de yeryüzünde barışı sağlamak için güçleri yettiği oranda kuvvet hazırlamaları konusunda… Sure toptan indirildiği için, bu iki ayet arasında nüzul bakımından zaman farkı bulunmamaktadır…

Mensuh kabul edilen altmış beşinci ayette hüküm söz konusu değildir; sahabenin manevî/moral gücü hakkında bilgi verilmektedir. Yani *"Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, kâfirlerden iki yüz kişiye galip gelirler; sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiye galip gelirler..."* denilmektedir. Bu ayette, savaştan kaçmayınız! Kaçarsanız, cezalandırılırsınız! Veya buna benzer

bir hüküm söz konusu değildir. Ayet tamamen ihbarîdir…

Bu ayette haber vardır; Allah, müşrikler karşısında Bedir'de savaşan mü'minlerin sahip oldukları manevî gücü kendilerine haber vermektedir. Bu gücün sebebi ise, müminlerin tüm gerçekleri kavramış, ilahi hakikatleri idrak etmiş ve inanmış olmaları; müşriklerin ise, dünya hayatının sadece zahirini biliyor olup onun gerisindeki gerçekleri, ilahi hakikatleri tanımamaları, dolayısıyla inkâr etmeleridir…

Allah, müşriklerin bu savaşta mağlubiyetlerinin gerçek sebebini şu cümle ile açıklamıştır: **بأنهم قوم لايفقهون** *"...çünkü onlar (gerçekleri[89]) kavramayan bir topluluktur."* [90]

---

89 Gerçekler'den kastımız, mü'mine savaşta cesaret verecek, moral gücünü artıracak ve en zor durumda bile savaş alanını terkettirmeyecek olan imanlarıdır. Söz gelişi, "Mü'minler diridirler, diğerleri ise ölü!"(Enfal, 8/42); "Mü'minler Allah'tan gelecek olan yardımı ummaktadırlar, gayr-ı müslimlerin ise böyle bir beklentileri yoktur."(; "Eğer inanıyorsanız, en üstün sizsiniz..."(Al-i Imran, 3/139); "Allah mü'minlerle birlikte olduğu sürece sayıları çok da olsa, düşmana bu üstünlük asla fayda vermeyecektir."(Enfal,8/19); Savaştan kaçmak, Allah'ın gazabını ve cehennemde yanmayı gerektiren büyük bir suçtur."(Enfal, 8/16); Allah yolunda öldürülmek, ölmek değil aksine gerçek hayata hemen intikal sürecidir, Rabb'inin yanında, cennette rızıklanrdırılmak demektir.(Bakara, 2/152;Al-i Imran, 3/169;Yasin, 36/20-27) Bu da mü'minler için yüce bir rütbe ve en mutlu bir sondur."; Gazilik ise mü'minler için en yüce bir şereftir." Bu nedenlerle gerçek mü'min fizikî ve moral gücünü zaferi hak etmeye endekslemiş bir güçtür. Gayr-ı müslim ise, ahirete inancı yoktur.

Zira müşrikler, genellikle öldükten sonra tekrar diriltileceklerine, cennet ve cehenneme inanmıyorlardı. Denilebilir ki onlar, savaş atmosferinde müminlerle kıyaslandıkları zaman uğruna can vermeyi göze alabilecekleri yüksek değerlere sahip değillerdi. Allah'tan beklentileri ise, sadece zanlarına göreydi(!)… Öldükten sonra tekrar diriltileceklerine, yani Ahiret hayatına inanmadıkları için, onlara göre yaşanacak tek hayat, dünya hayatıdır. Onlar aynı zamanda kabile şerefini, yurtlarını, mallarını korumak için savaşıyorlardı. Fakat savaş meydanında ölümle karşı karşıya kaldıkları zaman, öldürülmek suretiyle yaşama şansını kaybetmemek için savaştan da kaçabilirlerdi! Nitekim bu savaşta öyle de olmuştur…

Mü'minler ise, Allah'a inanıyorlar ve Allah'tan melekleri vasıtasıyla yardım geleceğini umuyorlar.[91] Allah, kendileriyle birlikte olduğu sürece, hiç kimsenin onlara üstün gelemeyeceğini biliyorlardı.[92] Âhireti, dünyadan

---

Bütün mutluluğu sağlıklı olarak hayatta kalmaya, kazandıklarını elinden çıkarmamaya ve ömrünü uzatmaya endekselmiştir. Şan, şeref gibi diğer talepler sonra gelir...

90 .Enfal, 8/66.

91 Enfal, 8/9,12.

92 Enfal, 8/19.

daha fazla önemsiyorlar; dünya hayatına, âhiretin ekeneği gözüyle bakıyorlar... Savaşta öldürülmek, onlar için ölmek değil, gerçek hayata şehâdet rütbesiyle intikal etmek, Allah'ın lütfuna ve rızasına mazhar olmak olarak değerlendiriyorlardı.[93] Savaştan kaçmak ise, onlar için ebedî felaket; Allah'ın gazabına, lânetine ve büyük azaba uğramak anlamına geliyordu.[94]

İşte Allah Teala, müşriklerdeki bu duygu ve düşünce ile mü'minlerdeki o sağlam ve gerçekçi anlayış ve imanı karşılaştırdığında, her iki grubun manevi gücünü görüyor ve mü'minlerin sahip oldukları üstünlüğü kendilerine haber veriyordu. Kanaatimizce, bu ayetin lafzında ve manasında değil, zımnında dahi hüküm bulunmamaktadır!

Ne var ki Mü'minlerin, kendileri hakkındaki bilgi eksikliğinden; kendi güçlerini tam olarak takdir edememekten; özellikle de bazı sahabîlerin, yakından tanıdıkları bazı müşrikler karşısında taşıdıkları zafiyet halâ devam etmekteydi. İşte bu yüzden: *"Allah sizde bir*

---

93 Bakara, 2/153-154: Al-i Imran, 3/169; Yasin, 36/26-27.
94 Enfal, 8/15-16.

zaafiyetin olduğunu bildiği için şu anda size hafifletti..."[95] demiştir.

Hafifletme veya değişme Allah'ın bilgisinde olmamıştır. O sabittir. Çünkü Allah için "beda" muhaldir; Allah yanılmaz… Mü'minler, müşrikler karşısındaki duygusal zafiyetlerine, kendi güçlerini yeterince takdir edememelerine rağmen, Allah'a göre belirtilen güce sahiptirler...

Allah'ın ayette: "Ben sizi böyle biliyordum, ama yanılmışım!" şeklinde bir îması dahi söz konusu değildir. Olamaz da! Zira Allah yanılmaz… Hafifletme, onların kendileri hakkındaki zanlarına göre oranlamadadır...

---

95 Müminlerin zafiyeti de şöyle izah edilebilir: Mensuh denilen bu altmış beşinci âyetinde Allah Teala, teşvik ve teşcî amacıyla mü'minlerin müşrikler karşısında sahip oldukları gerçek güçlerini, onlara açıklamaktadır. Çünkü Bedir savaşında mü'minler 324 kişi; müşriklerse, onların üç katı kadar: 950 kişiydiler. Mü'minlerin iki atlısına karşılık Müşriklerin 102 atlısı bulunuyordu. Mü'minlerden bir kısmı cesâretlerini kaybetmişler; müşriklerin karşısında savaşacak güçte olmadıklarını gerekçe göstererek, *"Sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, ayak diretiyor; savaşmamak için Rasul ile mücâdele ediyorlardı..."*95 Müşrikler ise, sayı, moral, silah ve techizat bakımdan fevkalade üstün olduklarından dolayı kendilerine ve güçlerine güveniyorlardı. Bu farklılığa rağmen, savaşın neticesinde beklenenin tam aksi oldu, müşrikler büyük bir hezimete uğratıldılar. Neticede yetmiş iki ölü, bir o kadar esir ve pek çok malı geride bırakarak perişan halde Mekke'ye döndüler.

İşte bu yüzden diyoruz ki, mensuh deinlen ayet muhkemdir, zımnında dahi hüküm yoktur, dolayısıyla bu ayet mensuh sayılamaz. Şayet nesh olacak olsa, Allah'ın bilgisinde olmuş olmalıdır. Oysa Allah'ın bilgisi değişmez…

Burada nesh vardır diyenler, kendilerinin belirledikleri prensiplerden şu üç ilkeye aykırı görüş beyan etmiş olmaktadırlar:

ı. Aynı anda indirilmiş olan ayetlerde nesh söz konusu olmaz.

ıı. Nesh "ahkâm"da, diğer bir ifade ile "amelî hükümlerde olur."

ıı. Akideye, fedaile ve ahbar'a ait ayetlerde nesh olmaz.

6.2.2. **İkinci Ayet:**

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ /*"İçinizden ölüp de geride eş bırakacak olanlar, dul kalan eşlerinin geçimlerini sağlamak suretiyle tam bir yıl evlerinden çıkarılmamalarını vasiyet etsinler. Eğer onlar, kendiliklerinden çıkıp gidecek olurlarsa, onların*

meşruiyet çerçevesinde yapacaklarından dolayı size bir sorumluluk yoktur. Allah Azîz'dir Hakîm'dir."[96]

Bir kısım ilim adamına göre, Allah Teala bu tavsiyesini, aynı suredeki 234. ayetiyle nesh etmiştir:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا /*"Sizden vefat edenlerin eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklesinler."*[97]

Bu iki ayet dikkatle okunursa, görülecektir ki, nâsih ve mensuh addedilen ayetlerin konuları bir değildir. Bakara 240. ayette Allah, ölmek üzere olan kocalara hitap etmektedir. Onlara insanî, ahlakî bir görev yüklemekte ve: "Geride bırakacağınız hanımlarınız, şayet isterlerse, en az bir yıl evde güzellikle tutulup ihtiyaçlarının karşılanmasını varislerinize vasiyet edin" buyurmaktadır.

Önce indirilmiş olmasına rağmen! Nasih denilen 234. ayette ise, Allah kocası ölen kadınlara hitap etmektedir. Onlara hukuki bir görev yüklemekte ve: *"Kocası ölen kadınlara, bir*

---

96 Bakara,2/240.
97 Bakara, 2/234.

başkasıyla evlenmeden önce kendi kendilerine 4 ay 10 gün iddet beklemelerini'" emretmektedir.[98]

Bu iki ayetin muhatapları, konuları ve gerçekleştirmek istedikleri amaçları birbirinden tamamen farklıdır. Aralarında bir benzerlik olmadığı gibi hiçbir tezat da bulunmamaktadır. Aynı anda her iki ayetle de amel etme imkânı vardır. Dolayısıyla 240. ayet mensuh addedilemez. Çünkü: 1. Mensuh denilen ayette hitap ölmek üzere olan kocalaradır, nasih denilen ayette ise kocası ölmüş kadınlaradır. 2. Mensuh denilen ayette hüküm ahlakî'dir, nasih denilen ayette ise hukukîdir. 3. Mensuh denilen ayette hedef kadının sokağa atılıp perişan edilmemesidir, nasih denilen ayette ise, kadın şayet hamileyse doğacak çocuğun nesebinin sıhhati için olduğu söylenmiştir…

Bir yıl ihtiyaçları da karşılanmak suretiyle kocasının evinde kalacak olan kadın, bunun dört ay on gününü iddet olarak beklemiş sayılır… Böyle bir kadın, kocasının ölümünden sonra bir yılı tamamlamadan evinden çıksa bile, yine

---

98 Aynı surenin 228. ayetinde, iddet beklemenin illeti şöyle açıklanmıştır: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri onlara helal olmaz..."* Demek ki, bu süre, ölen eşlerinden hamile olup-olmadıklarının anlaşılması amacıyladır. Elbette, başka hikmetleri de olabilir!

başkasıyla evlenebilmesi için dört ay on gün beklemek zorundadır…

Burada nesh vardır diyenler, kendilerinin belirledikleri prensiplerden şu iki ilkeye aykırı görüş beyan etmişlerdir:

ı. Ayetler arasında tezat bulunmamaktadır. Dört ay on gün iddet bekleyen kadın, isterse bu bir yıl süre içerisinde kocasının evinde kalabilir.

ıı. Sonra gelmiş bir ayetin önceki ayeti nesh etmesi caiz değildir.

6.2.3. Üçüncü Ayet

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ /*"İçinizden birine ölüm geldiği zaman, eğer geride mal bırakacaksa ebeveyni ve akrabaları için örfe uygun olmak şartıyla vasiyette bulunması, muttakilere bir borç olarak yazılmıştır."* [99]

Bu ayetin Nisa suresinin on bir ve on ikinci ayetleri ile nesh edildiği iddia edilmektedir. Denilmiştir ki, Allah her hak sahibine hakkını detaylı bir biçimde belirlemiştir. Artık varis için vasiyetin hükmü kalmamıştır…

---

99 Bakara, 2/180.

Oysa Nisa suresinin on bir ve on ikinci ayetleri dikkatlice okunacak olursa görülecektir ki, bu ayetlerde mûris değiştikçe tereke üzerinde yapılacak taksim de: "...**من بعد وصية يوصي بها او دين**" şartına bağlanmıştır...*"Vasiyet yerine getirildikten ve borç ödendikten sonra..."* bu taksim yapılmalıdır… Bu şart iki ayette tam dört defa tekrar edilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, ölünün bıraktığı malın, varislerin yakınlık derecelerine göre taksim edilmesi, şayet varsa, *"...ancak, vasiyeti yerine getirildikten ve borcu ödendikten sonra..."* arta kalan mal üzerinden yapılacaktır.

Rasulüllah (s.a.v.)'in: "Varis için vasiyyet yoktur" hadisi, şayet sahih ise, ispatı mümkün olmayacak bir iddia ile ortaya çıkan varisler hakkında olabilir. Söz gelişi kardeşlerden birinin çıkıp herhangi bir şahit veya delil olmadığı halde: "Şu tarlayı veya şu dükkânı babam bana vasiyet etmişti," demesi gibi...

6.2.4. Dördüncü Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيم /*"Ey iman edenler! Rasul ile gizlice konuşacağınız zaman, bu özel konuşmanızdan önce bir sadaka verin! Bu*

sizin için daha iyi ve daha temiz bir davranış olur. Eğer bu imkânı bulamazsanız, biliniz ki Allah çok bağışlayıcıdır ve çok esirgeyicidir."[100]

Allah'ın Elçisi ile şahsa ait özel bir konuşma talebinden önce verilmesi tavsiye edilen bu sadakanın, aynı suredeki on üçüncü ayet ile nesh edildiği söylenmektedir:

أَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ /*Noldu!... Rasul ile gizli konuşmadan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Madem ki, buna yanaşmıyorsunuz, Allah sizi bağışladı... Namazı ikame edin, zekâtı verin, Allah'a ve Elçi'ye itaat edin! Allah yaptıklarınızın hepsinden haberdardır."*[101]

Denilebilir ki, her an herkese açık olması gereken Allah Elçisinin, özel bir meselemi görüşeceğim diye, şahsa özel olarak alıkonulup, kısa bir süre için de olsa diğerlerinin ondan mahrum edilmesi; bir hak ihlali gibi görülmüş olabilir.

Eğer bu düşünce isabetli görülürse, Allah'ın: **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ...** *"Kuşkusuz iyilikler*

---

100 Mücadele, 58/12.
101 Mücadele, 58/13.

kötülükleri giderir"[102] ayeti ve Rasulünün de Muaz b. Cebel'e: "Muaz! Bir kötülük etmişsen, hemen arkasından bir de iyilik yap ki, onu silsin."[103] Hadisi, verilecek olan bir sadaka, bir panzehir gibi düşünülmüş olabilir.

Maksadı bilmiyoruz. Zira, ayetin illeti /hikmeti açıkça belirtilmemiştir. Her ne sebeple olursa olsun, Allah'ın, Rasulüllah (s.a.v.) ile özel konuşmalarından önce bir sadaka vermelerini sahabeye tavsiye ettiği açıktır.

Mensuh denilen ayetin devamında, *"Eğer bulamazsanız, Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir"* denilerek, böyle bir sadaka verme imkânı olmayanların bağışlanacağı da açıklanmıştır. Yani, Rasul ile özel konuşmak isteyen her kişi, önce bu sadakayı mutlaka vermelidir, denilmemiş; Verebilen verir, veremeyen ise bağışlanmıştır; dolayısıyla neden vermedin diye sorgulanacak değildir...

Kanaatimizce, bu iki ayette de neshin varlığından söz edilemez. Çünkü mensuh denilen ayetin sonunda: *"...Eğer bu imkânı bulamazsanız, biliniz ki Allah çok bağışlayıcıdır ve*

---

102 Hud, 11/114.
103 İbn Kesir, Tefsir, IV/289.

çok esirgeyicidir" ifadesiyle Allah, sadaka vermeye imkân bulamayanlar için hükmü zâten vacip kılmamış, tavsiye niteliğinde bırakmıştır.

İmkânsızlık, yokluktan olabileceği gibi verme isteksizliğinden; malına kıyamamaktan dolayı da olabilir! Bu hususlar ayetin zımnından anlaşılir.

O halde hangi sebepten dolayı olursa olsun, Rasulüllah ile gizli bir şey konuşmadan önce sadaka vermeyecek durumda olanlar, mensuh denilen ayette bağışlanmıştır. 13. ayet ise, hem bu durumu pekiştiriyor hem de imkânı olanlar için, Rasulüllah ile özel konuştukları zaman, bir sadaka vermelerini engellemiyor; bize göre, ayetten böyle bir mana çıkarmak mümkün olmadığı için, hüküm bâkidir. Böyle bir arzusu olup da sadaka verebilecek durumda olan sahabi, önce sadakasını verir, sonra da gelir, Rasulüllah ile özel olarak konuşabilir. "Neden sadaka verdin?" denilmez!

6.2.5. Beşinci Ayet:

Suyutî ve Dihlevî'nin mensuh addettikleri ayetlerden beşincisi ise Ahzab suresinin şu elli ikinci ayetidir:

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاء مِن بَعْدُ وَلَا أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا */"Güzellikleri seni meftun da etse, artık kadınları nikâhlaman veya eşlerinden biriyle değiştirmen sana helal değildir. Sâdece sağ elinin mâlik olacağı bir cariye olursa, o hâriç. Allah her şeyi gözetlemektedir."*[104]

Bu ayetin, aynı suredeki şu ellinci ayet ile nesh edildiği söylenmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاء اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا */"Ey Peygamber! Ücretlerini /Mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana lütfettiği cariyelerini, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını, bir de sen nikahlamayı kabul ettiğin takdirde, kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını almanı sana helal kıldık. Bu sonuncusu, müminlerden ayrı, sırf sana mahsus bir hükümdür. Biz, evlenmenizde bir sakınca olmaması için sana, eşleriyle cariyeleri hakkında mü'minlere*

104 Ahzab, 33/52.

neyi farz kıldığımızı biliyoruz. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir."

Bu iki ayetin de içerisinde yer aldığı 48-52. ayetler, bir pasaj halinde ve hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber 59 yaşlarındayken; vefatından yaklaşık üç yıl önce indirilmiştir.[105] Her ikisinin illeti /hikmeti, bu pasajın indirilmesini gerektiren şeydir. O da 48-52 arası ayetleri okunduğunda anlaşılmaktadır. Ayrıca, ellinci ayetin muhtevasıyla da tevafuk etmekte olan Hz. Aişe'nin aşağıda nakl edeceğimiz sözleri de burada neshin olmadığını göstermektedir.

Mensuh olduğu iddia edilen elli ikinci ayette Hz. Peygamber'in evliliği sınırlandırılmıştır. Bundan sonra O, hiç bir şekilde yeni bir evlilik yapamayacaktı ve yapmadı da. Umumî hükümden istisna edilerek "alabilirsin", denilmesine rağmen bu tarihten sonra bir câriye ile de evlenmedi.

Buharî'nin naklettiğine göre ellinci ayet, kendisini taht-ı nikâhına aldığı takdirde, mehir

---

105 Bkz. Mehdi Bazargan, Kur'an'ın Nüzul Süreci (çev.Yasin Demirkıran, Melâ Muhammed Feyzullah), Fecr Yayınları, Ankara, 1998, Tablo: 15, s. 154.

vs. istemeyeceğini söyleyen ve Rasulüllah'a hibe yoluyla evlenme teklifinde bulunan bir kadın hakkında inmiştir. Hz. Aişe demiştir ki: Ben kendisini Peygamber'e hibe eden kadını kınamış ve: "Bir kadın, hiç kendisini bir erkeğe hibe eder mi?" demiştim. Fakat Allah: *"Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın..."* ayetini indirince Rasulüllah'a dedim ki: "Ne iyi ki, Rabb'in senin her arzunu hemen yerine getiriyor ve o konuda, mutlaka bir de ayet indiriyor!.."[147]

Görülüyor ki, *nasih* denilen ellinci ayette, hem Rasulüllah'in (s.a.v.) kimlerle evlenebileceği hususundaki çerçeveyi belirlemek hem de O'nun evliliklerinde akla, dine ve geleneğe /örfe aykırılığın bulunmadığı; evliliklerinin tamamının Allah tarafından onaylanmış olduğu beyan edilmektedir. Bu ayetler uygulanmış veya uygulanması gereken hükümlerden değil, ilkeden söz etmektedir. O sebeple bu ayetlerde de nesh söz konusu değildir.

Şah Veliyyullah el-Dihlevî'nin, el-Fevzü'l-Kebîr fi Usuli't-Tefsîr adlı eserinde, Suyutî'nin mensuh kabul ettiği yirmi ayeti teker teker değerlendirdikten sonra sâdece bunlar

147 Bkz. Buhari, Tefsiru Sureti Ahzab,33; İbn Kesir, a.g.e., VI/437.

mensuhtur, diğerleri mensuh olamaz dediği beş ayeti, biz de böyle değerlendirmiş olduk. Elbette takdir okuyucunundur…

Sonuç

Nesh alken caizdir. Daha önceki şeraitlerde bilfiil vaki olmuştur. Nasih vasfıyla Kur'an'da nesh, elbette vardır. Fakat zannedildiği gibi Kelamullah'da mensuh âyet veya ayetler mevcut değildir, olamaz da. Çünkü o evrenseldir, yalnız indirildiği toplum için değil, gelecek tüm insanlar için İlahi bir hidayet ve rehber olarak indirilmiştir. Kur'an'a, sadece ilk muhatapları hakkında olmuş bitmiş nazarıyla bakılamaz. İndirildiği asırdan sonra gelen her asırda ve coğrafyada İslam'a ilgi duyan veya inanan insanlara, mensuh denilen ayetlerin bile uygulama olarak bir biçimde sözü vardır. Onun aslı Levh-i Mahfuz'dadır ve ezelden ebede hep Allah'ın koruması altındadır…

Kur'an ayetleri Allah tarafından ihkâm edilmiş; her hal-u kârda Allah'ın koruması altındadırlar. İndirilirken de aslî hüviyetlerini koruyarak indirilmiş, Peygamber'in kalbine inerken de aslî hüviyetlerini koruyarak inmişlerdir. İnzal sürecinde ona, ancak "tertemiz

ve mükerrem" vasfına sahip olan görevli melekler yaklaşmış, temiz olmayanlar /ins ve cinin şeytanları ona hiçbir zarar verememişlerdir.

Kur'an, indirildiği zaman ve zeminin güncel ve öncelikli ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar halinde indirilmiştir. Ancak, onu takdir, tanzim ve tahkim edip pasajlar halinde indiren Allah Teala'dır. O'nun ilmi tüm zaman ve zeminleri kuşatmıştır. Kur'an'ın manası, hükmü ve hikmeti de tek bir asra sığdırılamayacak ve tüketilemeyecek kadar şümullü ve yücedir. Artık Kur'an'ın herhangi bir hükmüne ihtiyaç kalmamıştır demek, Allah'ın kelamını zaman ve zeminle sınırlandırmak ve tüketmek anlamına da gelir… Oysa Allah öyle söylemiyor:

"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa ve bunlara yedi deniz daha eklense yine de Allah'ın sözleri yazılmakla tükenmez! Kuşkusuz, Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapar." (Lokman, 31/27; Krş. Kehf, 18/109)

Ondaki ahkâm, herhangi bir beşer değil, Alîm, Hakîm, Kadîr, Azîz olan Allah tarafından vaz'edilip düzenlemiştir. Bütün âyetleri hikmettir, aydınlatıcıdır ve sözlerin en güzelidir.

Tüm insanlık âlemini karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için inzal edilmiştir. Onlara her zaman ve zeminin ihtiyacı elbette vardır…

Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber'in ayet getirmesi mümkün olmadığı[106] gibi hiç bir ayeti kaldırması da mümkün değildir.[107] Peygamberden sonra da hiçbir güç Allah'ın ayetlerini değiştiremez ve hükümsüz kılamaz...

Kur'an'ı Kur'an yapan özelliklerinden birisi de onun mütevatir haber olarak nakledilmiş olmasıdır. Ayet Allah'ın kesin emridir ve mütevatir olarak nakledilir. Ayeti nesh ettiği söylenen veya neshi haber veren hadisler ve rivayetler ise ahad haberlerdir. Ahad haberle Kur'an ispat edilemeyeceği gibi terk de edilemez. "Şayet Peygamber (s.a.v.) Allah'dan haber vererek, falan ayet nesh edilmiştir, artık onun hükmü yoktur" demiş ve bu sözü tevatür

---

106 *Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı. Allah'ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir kitap getirmesi mümkün değildir. Her süre/dönem için bir kitap vardır…"* (Ra'd, 13/38)

107 *Mana ve maksatları apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğunda huzurumuza çıkarılacaklarını ummayanlar, "Bize, bundan <u>başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir.</u>" dediler. De ki: <u>"Benim onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir;</u> ben sadece bana vahy edilene uyarım; <u>eğer Rabb'ime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım</u>." De ki: "Şayet Allah dileseydi ben onu size ne okur ne de bildirebilirdim. Daha önce aranızda bir ömür geçirdim. Siz, hiç düşünmez misiniz?"* (Yunus, 10/15, 16)

yoluyla bize gelmişse buna hiç kimsenin itirazı olamaz. Çünkü vahyi tebliğ eden odur. Ama ondan bu anlamda bir tek sahih söz dahi nakledilmemiştir.[108] Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyeti hep 'falan dedi ki, filan dedi ki' ile ispatlanmaya çalışılmaktadır!...

Kur'an ile en son kerpiç yerine konularak, ilk peygamberden beri inşa edilmekte olan dinin binası tamamlanmıştır. Dinde hiçbir şey yersiz, gereksiz ve fazla olmadığı gibi, eksik de bırakılmamıştır. Din ile birlikte Allah'ın insanlık âlemine nimeti de tamamlanmıştır. Artık o binaya hiç kimse ne bir taş koyabilir ne de ondan bir çakıl taşı eksiltebilir. Özellikle Hz. Peygamber, *"Ben kendiliğimden bir ayeti bile değiştiremem…"* dedikten sonra…

Denilebilir ki, neshi kabul edenlerin tamamının üzerinde ittifak ettikleri beş ayet üzerinde incelememizi tamamladık. Burada da gördük ki, Allah'ın kelâmında hiçbir çelişki yoktur ki, bir kısım insanlar onun hükümlerini değiştirmeye kalkışsın! Eğrilik yoktur ki, bazıları onu düzeltsinler! Künhüne vakıf olunmamıştır ki, söylemek istedikleri bitirilmiş sayılsın! Kim,

---

108 Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I/216.

hangi yetki ve cesaretle şu ayet veya bu sureye artık ihtiyaç kalmadı diyebilir ki?!

Kur'an tarih içerisinde gerçekleşmiş bir olgudur. Ancak tarihselcilerin iddia ettikleri gibi tarihte kalmamıştır… Onu nazmeden Allah, onu tüm tarihleri kuşatacak bir metin olarak tanzim etmiştir. O sebeple onun hiçbir ayeti hükümsüz addedilemez...